

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi

Abdulla Qodiriy nomidagi

Jizzax Davlat pedagogika instituti

“Tabiatshunoslik” fakulteti

“Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari” kafedrası

O'zbekiston Respublikasi yer resurslari va kadastr

fanidan ma'ruza matni

Jizzax-2008y.

Ushbu ma'ruza matni A.Qodiriy nomli Jizzax davlat pedagogika instituti
“Tabiatshunoslik” fakulteti “Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari” kafedrası uslubiy
kengashining

“____” avgust 2008 yil “____” son qarori asosida tasdiqlangan

Tuzuvchilar: katta o'qituvchi I. Karimov

katta o'qituvchi Yu. Usmonov

Taqrizchi : Geografiya fanlari nomzodi

dosent N.Ismatov

KIRISH

Yerdan unumli va samarali foydalanish zamonamizning eng muxim muammolaridan biri bulib xisoblanadi.

Yerdan unumli va samarali foydalanishni ta'minlash uchun geodezik, aerofotogeodezik va boshka syemkalar asosida tuziladigan plan va kartalar xamda boshka materiallar zarurdir. Geodeziya aerofotogeodeziya va boshka syemkalar natijalaridan foydalanishning asosiy usullari yerdamida yer tuzish loyixalari tuziladi.

Zamonaviy yer tuzish yer resurslaridan va tabiiy muxitdan unumli foydalanish uchun geodezik ishlarni utkazishni talab kiladi.

Ushbu ma'ruzalar matnida yer tuzishning moxiyati, yer tuzishning turlari, yer toifalari, yer tuzish uchun foydalaniladigan plan va kartalarni tuzishda kullaniladigan geodezik syemkalar yer kadastrining yer tuzish bilan munosabati va x.k lar xakida ma'lumotlar berilgan.

Bayen kilingan ma'lumotlarning mazmuni va ketma -ketligi V 62.03.00 «Agronomiya» yunalishi va V62.08.00 «Kishlok xujaligi maxsulotlarini ishlab chikarish birlamchi kayta ishlash va saklash texnologiyasi» yunalishi buyicha bakalavrlar tayerlashga muljallangan dasturga mos ravishda yezilgan.

1 - MA'RUZ A

Mavzu: Yer tuzishning obyekti va yer toifalari

Reja:

- 1. Yer tuzishni obyektı va yer toifalari*
- 2. Yer tuzishining turdari*
- 3. Yerning ekologik xususiyatlari*

1.1. Yer tuzishning obyekta va yer toifalari

Yer tabiiy obyekt va ishlab chikarish vositasi sifatida yer tuzishning obyekti bulib xisoblanadi.

Davlat yerning yagona egasi sifatida yer fondini boshkarishini amalga oshiradi. Yer fondi yerlardan foydalanishning asosiy maksadiga karab kuyidagi toifalarga bulinadi:

- 1. Kishlok xujaligi yerlari - kishlok xujaligi extiyejlari uchun yeki ana tu maksadlarga muljallangan yerlar;*
- 2. Axoli punktlarining (shaxarlar va kishloklar axoli punktlarining yerlari), shaxar kishlok axoli punktlari chengarlari doiralaridagi yerlar;*
- 3. Sanoat, transport, aloka, mudofaa maksadlarida foydalanish uchun muljallaigan yerlar;*
- 4. Tabiatni muxofaza kilish, rekreasiya maksadlarida foydalanish uchun muleyuallangan yerlar;*
- 5. Tarixiy madaniy maksadlarda foydalanish uchun muleyuallangan yerlar;*
- 6. Urmon fondi yerlari;*
- 7. Suv fondi yerlari;*
- 8. Zaxira yerlar.*

Kishlok xujaligi extiyejlari uchun berib kuyilgan yeki shu maksadlar uchun belgilangan yerlar kishlok xujaligiga muljallangan yerlar deb xisoblanadi.

Shaxar doirasidagi barcha yerlar, shaxar yerlariga kiradi. Kishlok axoli punktlarining yerlariga yer tuzish tarkibida ana shu punktlar uchun belgilab kuyilgan chegaralari doirasidagi xamma yerlar kiradi.

Sanoat yerlari jumlasiga sanoat korxonalariga, energetika korxonalariga, ishlab chikarish va yerdamchi binolar xamda inshootlar kurilishiga doimiy foydalanish uchun berib kuyilgan yerlar kiradi. Transport yerlari jumlasiga temir yul, ichki suv transporta, avtomobil, xavo transporta uchun doimiy foydalanishga berib kuyilgan yerlar kiradi. Aloka yerlari jumlasiga aloka liniyalari xamda tegishli inshootlarni joylashtirish uchun, aloka, radioeshittirish, telefideniye va axborot korxonalari, muassasalari va tashkilotlariga doimiy foydalanish uchun berib kuyilgan yerlar kiradi.

Kurolli Kuchlar, chegara, ichki va temir yul kushinlari-ning xarbiy kismolari, xarbiy ukuv yurtlari, korxonalari, muassasalari va tashkilotlarining joylashishi xamda

doimiy faoliyati uchun berib kuyilgan yerlar mudofaa extiyeji uchun muljallangan yerlar deb e'tirof etiladi.

Suv xujaligi extiyejlari uchun tashkilotlarga belgilangan tartibda berib kuyilgan suv xavzalari (darelar, kullar suv omborlari va x.k), gidrotexnika va suv xujaligi inshootlar egallab turgan yerlar suv fondi yerlari jumlasiga kiradi.

Tabiatni muxofaza kilishga muljallangan yerlar jumlasiga davlat kurikxonalari, milliy va dendrologiya boglari, botanika boglari, tabiat yedgorligi yerlari kiradi. Axolining ommaviy dam olishi va tuzishni tashkil etish uchun tegishli muassasalar va tashkilotlarga berilgan yerlar rekreasiya uchun muljallangan yerlar.

Tarixiy madaniy kurikxonalar, mineral boglar, makbaralar, arxeologiya tarix va madaniyat yedgorliklari joylashgan yerlar tarixiy madaniy axamiatga molik yerlar katoriga kiradi.

Urmon xujaligi extiyejlari uchun berib kuyilgan yerlar urmon fondi yerlari deb e'tirof etiladi.

Zaxira yerlar tuman, shaxarlarining davlat xokimiyat organlari tasarrufida buladi va kishlok xujalik maksadlari uchun egalik kilish, foydalanishga va ijara berishga muljallanadi.

Yerni xududiy, mikdor va sifat jixatdan tavsiflash uchun yer turlarining klassifikasiyasi kiritilgan. Turlicha tabiiy xususiyatlariga ega bulgan, anik bir ishlab chikarish maksadlarida tizimli tarzda foydalanadigan yer bulaklariga yer turlari deb e'tirof etiladi.

Kishlok xujalik maxsulotlarini yetishtirishda tug'jdan -tugri foydalanilgan yer turlariga kishlok - xujalik yer turlari deb ataladi.

Kishlok xujalik yer turlariga kuyidagilar kiradi:

1. *Xaydalma yerlar*
2. *Kup yillik daraxtlar*
3. *Buz yerlar*
4. *Pichanzorlar*
5. *Yaylovlar*

Kishlok xujaligi ekinlarini ekish maksadida mustaxkam ravishda foydalaniladigan yer turi xaydalma yerdir. Bunga ekilgan kup yillik utlar va dam berish uchun koldirilgan shudgor yerlar xam kiradi.

Kup yillik daraxtzorlarga boglar, uzumzorlar, tutzorlar va mevali kuchatzorlar kiradi.

Muntazam ekin ekib kelingan, ammo bir yil va undan ortik davrda (kuzdan - kuzgacha) xaydalmagan va foydalanilmay kolgan yerlar bez yerlardir.

Uzluksiz pichan urib turiladigan kishlok xujalik yerlari pichanzorlardir.

Kishlok xujaligida chorva mollarini uzluksiz bokish uchun foydalaniladigan yerlar yaylovlar deb e'tirof etiladi.

1.2. Yer tuzishning turlari

Yer tuzish ikki turga bulinadi:

1. Xujaliklararo yer tuzish.

2. Ichki xujalik yer tuzish

Xujaliklararo yer tuzish kuyidagi vazifalarni uz ichiga oladi:

-yangi yer egaligi, yerdan foydalanuvchsharning tashkil etishi;
mavjud xujaliklar va yerdan foydalanuvch yechilarning chegaralarini tartibga keltirish;

-sanoat obyektlari, transport va boshqa nokishlok xujaligi xtiyejlari uchun yer ajratish;

-yangi shaxar va kishlok axoli yashaydigan punktlarini kurit yekiularning chegaralarini kengaytirish.

Xalk xujaligida yerdan foydalanishning masalalarini yechish.

Yangi yer egalari va yerdan foydalanuvchilarning tashkil kilish uchun tuziladigan xujaliklararo yer tuzish loyixasi tarkibiga kuyidagi asosiy masalalarni (loyixaning tarkibiy kismolari) yechish kiradi:

1. Tashkil kilinayotgan xujaliklarning yer maydonini aniklash;

2. Uni xududda joylashtirish;

3. Uning tarkibiga zarur yer turlarini kiritish;

4. Uning yer maydonini kupay shaklini belgilash;

5. Xujalik xududi chegaralarini tugri belgilash Xujaliklararo yer tuzishga mavjud xujaliklar yer maydonlaridagi kamchilik va nuksonlarini tugatish va boshqa tadbirlar xam kiradi.

Kishlok xujalik korxonalarida utkaziladigan ichki xujalik yer tuzish kuyidagi asosiy masalalarni (loyixaning tarkibiy kismalarini) uz ichiga oladi.

1. Xujalik markazlari va ishlab chikarish bulimlarini joylashtirish.

2. Asosiy yullarni joylashtirish..

3. Yer turlarini belgilash va almashlab ekishni tashkil etish.

4. Bog va uzumzorlar maydonlarini tashkil etish.

5. Yaylovlar va pichanzorlar maydonlarini tashkil etish.

Yer tuzish bu ijtimoiy iktisodiy jarayen bulib, yerdan foydalanish, uni muxofaza kilishni tashkil etish, yer egaliklari va yerdan foydalanuvchilarning maxsus yer foidlarini tashkil kilish va tartibga solish, kishlok xujalik korxonalarini va dexkon xujaliklari xududlarini tashkil kilish tabiiy landshaftlarni yaxshilash va maxbul ekologik muxit yaratishdir.

Yer tuzishning moxiyati uning iktisodiy mazmunidan kelib chikib, yerdan ishlab chikarish vositasi va iktisodiy-ijtimoiy alokalar manbai sifatida foydalanishni tashkil kilish xududni ishlab chikarish talablariga moslab tuzishdan iborat.

1.3. Yerning ekologik xususiyatlari

Insonning atrof muxitga bulgan ta'sirining kuchayishi munosabati bilan ekologiyani urganish katta axamiyatga ega bulib bormokda.

Tabiiy resurslardan foydalanish landshaftlar va ularning inson faoliyati natijasida sifatli uzgarishi bilan boglik.

Ob - xavo, joy relyefi tuprok va usimlik koplamasi, geologiya, gidrografiya va boshka fizik - geografik faktorlar mamlakatning turli tabiiy-iktisodiy xududlarini tavsiflaydi.

Ob - xavo kishlok xujalik ekinlarning ustirish imkoniyatlari va shart - sharoitlarini aniklab beradi.

Joy relyefi tuprok xosil bulish jarayenining rivojlanishga ta'sir kiladi.

Tuprok - yerning ustki unumdor katlami. Tuprokni urganish va ularni xududiy joylashtirishni urganish uchun tuprokni tekshirish utkaziladi, uning natijalari yer tuzishni urganish uchun kerak buladi.

Yer xakidagi geologik ma'lumotlar grunt suvlarining satxi, gumus gorizontining mikdori va x.k. larni uz ichiga oladi.

Nazorat uchun savollar:

1. *Yer tuzishning obyektı nima?*
2. *Yer tuzishning turlariga nimalar kiradi?*
3. *Yer turlariga nimalar kiradi?*

2-MA'RUZA

Mavzu: Yer tuzish loyixasi va uni tuzish tartibi

Reja:

1. *Yer tuzish loyixasi, uni tuzish xakida umumiy ma'lumotlar*
2. *Loyixani tuzishda tayergarlik ishlari*
3. *Yer turlari tarkibini belgshash va almashlab ekishni tashkil kilish*

2.1. Yer tuzish loyixasi uni tuzish xakida umumiy ma'lumotlar

Loyixa - bu yer tuzishning yangi shaklini uning xalk xujaligida yerdan samarali va unumli foydalanishni tashkil kilishni ta'minlaydigan iktisodiy texnik va xukukiy asoslarini barpo etish buyicha xujjatlarning (xisob kitoblar, chizmalar va boshkalar) tuplamiga aytiladi.

Yer tuzish loyixasi yer tuzishning asosiy tarkibiy kismini, yerdan foydalanishning kelgusidagi rivojlanishi, uning muxandislik texnologik va ijtimoiy iktisodiy moxiyatini xar kanday tarmokning darajasi va real shart -sharoitlarni xisobga olgan xolda aks ettiradi.

Yer tuzishning barcha loyixalari xar bir xujalik va xar bir tarmokda yerdan foydalanishning optimal yechimini xal kilishda tegishli xukukiy muxandislik, ijtimoiy, iktisodiy, texnologik va mintakaviy asoslanishni talab kiladi.

Yer tuzish loyixasini tuzish ijodiy jarayen bulib xisoblanadi. Loyixa boskichma - boskich tuziladi. Asosiy boskich bulib kuyidagilar xisoblanadi.

1. *Tayergarlik ishlari, bu ish jarayenida yer egalari va yerdan foydalanuvchilarning joylashgan urni va sopi aniklanadi vaularga tavsifnoma beriladi;*
 2. *Loyixa xujjatlarini asoslash va tasdiklash;*
 3. *Loyixa tuziladi, buning mazmuni topshirik buyicha aniklanadi;*
 4. *Loyixaning optimal yechimini tanlash va iktisodiy asoslash;*
 5. *Loyixani texnik va xukukiy jixozlash;*
 6. *Loyixani joyga kuchirish va uchi amalga ogiirishning mualliflik nazorati.*
- :-

2.2. Loyixani tuzishda tayergarlik ishlari

Tayergarlik ishlari kuyidagi asosiy masalalarni uz ichiga oladi:

1:25000, 1:10000, 1:5000 masshtabdagi plan kartalarni tayerlash.

Plan kartalar sifatida tegishli masshtabdagi aerofotosyemka materiallari asos bulib xurmat kilish mumkin;

maxsus tekshirishlar utkazish (yer tuzish, tuprok, geobotanika, meliorasiya va x.k.lar buyicha), bular yer maydonlarini aniklash, tuprok planini tuzish, yerning meliorativ xolatini aniklash va x.k.

Ob - xavo ma'lumotlarini yigish va tartibga keltirish

Yer egalari va yerdan foydalanuvchilarning iktisodiy kursatkichlarini aniklash.

Tayergarlik ishlarini utkazish uchun yer tuzuvchi muxandislar, iktisodchilar, tuproqshunoslar, agroximiklar, meliorator l ar, gidrotexniklar va boshka mutaxassislar jalb kilinadi va ular loyixani ishlab chikishda katnashadilar.

Loyixani tuzishga topshirik

Loyixani tuzish uchun topshirik kuyidagilarni

aniklaydi:

ishlab chikarish xajmini:

ishlab chikarish bulinmalarining sochini:

ishlab chikarish tarmoklarining kelajakda rivojlanishini:

meliorasiya buyicha ishlarning xajmini:

rekultivasiya va yer turlarining transformasiyam buyicha ishlarning xajmini:

xujalik markazlari, axoli yashaydigan penktlarni kurish va rekonstruksiya kilish buyicha ishlarning xajmini:

loygaada kuzda tutilgan boshka ishlarni.

Topshirik tegishli xujjatlar jadvallar, xisob kitoblar va bayennomalar bilan jixozlanadi.

Yer tuzish loyixasining mazmuni

Loyixaning mazmuni topshirik asosida aniklanadi va kishlok xujalik maxsulotlarining ishlab chikarish xajmini kupaytirish xamda uning tannarxini kuyidagilar xisobiga kamaytirishni kurib chikadi:

kishlok xujalik maxsulotlarini ishlab chikarish uchun foydalaniladigan yer turlarining maydonini kupaytirish.

xaydalma yerlar, pichanzorlar kup yillik daraxtlar maydonidan foydalanish darajasini ilmiy tavsiyalar va ilgor tajribalar asosida oshirish;

kar vir tarmokda ilmiy texnik rivojlanish jarayenini oshirish.

Bu masalalar loyixaning kuyidagi asosiy tarkibiy kismlarida yechiladi:

axoli yashash punktlarining xujalik markazlarini, magistral yul tarmoklarini joylashtirish;

yer turlarini tashkil kilish va almashlab jigi;

almashlab ekish xududlarini tuzish;

kup yillik daraxtzorlar va yem — xashak ekiladigan xududlarni tuzish;

yer tuzish loyixasipi iktisodiy asoslash.

Axoli yashash punktlarini ishlab chikarish bulinmalarini xujalik markazlari va magistral yullarini joylashtirish, mexnat resurslarini yerdan foydalanuvchilarning xududida joylashtirishni va ulardan kishlok xujalik maxsulotlarini ishlab chikarishda foydalanish shart - sharoitlarini batafsil urganish asosida aniklanadi.

2.2. Yer turlari tarkibini belgilash va almashlab ekishni tashkil kilish

Yer turlarini tashkil kilish va almashlab ekish massivlarini loyixalash kuyidagi asosiy masalalarni yechishni uz ichiga oladi:

yer turlari tarkibini belgilash yerngshg sifatini va ularning maxsuldorligini oshirish asosida bajariladi.

yer turlari tarkibini batafsil urganish yer turlari transformasiyasi aniklash imkonini beradi,

yerdan foydalanuvchilarning xududida asosiy meliorasiya tarmoklarini joylashtirish.

Almashlab ekish xududini tashkil kilish uz ichiga quyidagilarni oladi:

dalalarni joylashtirish;

ixota daraxtlari polosasi joylashtirish;

dala yullarini joylashtirish;

gidrotexnik inshootlarni joylashtirish;

dala shiyponlarini joylashtirish.

Daraxtlarni joylashtirish almashlab ekish xududida tuprokning tarkibi, relyef sharoiti, erroziyaning aktivligi va boshka faktorlar asosida utkaziladi. Bulardan tashkari dalani loyixalashda dalaning shakli, konfiguratsiyasi, ularning kiyalikdagi joylashishi va boshkalar xisobiga olinadi.

Lekin shuni esdan chikarmaslik kerakki, xar bir dalaning optimal maydoni yerning tabiiy xususiyatlariga xam boglik. Ularga tuprok turlari va ularning joylashuvi, sizot suvlarining va shurlanish darajasi xududining katta ariklar va boshka doimiy chegaralar (yullar, kumliklar, jarlar va sh.u) bilan bulinganligi kiradi. Shuning uchun xam almashlab ekin dalalarining optimal maydonlari yukorida keltirilgan yerning xususiyatlarini xisobga olgan xolda aniklanadi.

Almashlab ekish maydoni xar yili olinadigan kishlok xujalik maxsuloti xajmining bir xilligini va mavjud ishlab chikarish vositalaridan bir meyerda foydalanishni ta'minlashi kerak. Bu esa uz navbatida almashlab ekish dalalarni iloji boricha teng maydonli kilib joylashtirish talab kiladi.

Dalalarning tengligini baxolashda ularning maydonlari almashlab ekish dalasining urtacha maydoniga tenglashtiriladi. Almashlab ekish dalasining urtacha maydoni (R_u) quyidagi ifoda aniklanadi;

$$R_u = \frac{R_a}{N} \quad (1-1)$$

bunda R_a - almashlab ekish maydoni, ga;

N - almashlab ekish xududidagi dalalar soni.

Lekin, dalalarni joylashtirishda ularning mutlak tengligini saklash kiyin. Sababi, sugoriladigan dexkonchilik sharoitida xujalikning yer maydoni kuplab ariklar, zovurlar, yullar va boshkalar bilan bulingan buladi. Bunday xollarda dalalarni maydonlarini tenglashtirishga urunish sugorish dalalarini mexanizasiyadan unumli foydalanish imkonini bermaydigan va sugorish uchun nokulay bulishga olib keladi. Bunday salbiy xollar

kelib chikmasligi uchun almashlab ekish dalalarni joylashtirishda ularni dalaning urtacha maydonidan sal kattarok yeki kichikroq kilib loyixalashda tugri keladi. Lekin bu ogishlar mikdori 15-17 foizdan oshmasligi kerak.

Agar almashlab ekish maydoni xududida tuprok turlarining farki katta bulib ularning sifati va agrotexnik xususiyatlari kishlok xujalik ekinlari xosildorligiga, agrotexnik tadbirlarini utkazish muddati va texnik tadbirlari utkazish muddati va usullariga, ekishga sugorishga va boshka dala ishlariga ta'snr kiladigan bulsa ular dalalarni joylashtirishga jiddiy ta'sir kursatadi. Dala tuprokning mexanik tarkibi, suv - xavo rejimi, shurlanish darajasi, suzot suvlari chukurligi xar xil bulsa, dala bulaklarida xar xil agrotexnik usullarni sugorish muddatlarini va meyerlarini xamda xar xil meliorativ tadbirlar tizimini kullashni talab kiladi.

Shuning uchun xam dala ishlarini samarali tashkil kilish maksadida dala tarkibiga iloji boricha bir xil tuprok turida joylashgan sugorish dalalami kiritish kerak.

Nazorat uchun savollar

1. *Yer tuzish loyixasi nechto, boskichdan iborat?*
2. *Almashlab ekish xududiii tashkil kilish kanday jarayenlarni uz ichiga oladi?*

3 - MA'RUZA

Mavzu: Yer tuzish loyixasini iktisodiy asoslash

Reja:

1. *Yer tuzish loyixasini iktisodiy asoslash.*
2. *Loyixani amalga oshirish buyicha yer tuzish xujjatlarining mazmuni.*
3. *Yer tuzish loyixasini amalga oshirishda mualliflik nazorati.*

Z. Yer tuzish loyixasini iktisdiy asoslash

Eng yaxshi loyixaviy yechimni tanlash va uni asoslash yerdan foydalanuvchilar xududini tashkil kilishda ba'zi bir elementlarni joylashtirishning loyixaviy yechimlarini baxolash natijalari asosida utkaziladi. Loyixada yer meliorasiyasi gidrotexnik inshootlarning joylashishi, yul tarmoklarini loyixalash va xokazolar bilan boglik bulgan kator oralik masalalar yechiladi.

Loyixani iktisodiy asoslashda iktisodiy xisob -kitobning kuyidagi umumiy tamoyillaridan foydalaniladi:

xududni tashkil kilish elementlarini loyixalashning zarurligini asoslash;
kimmatbaxo kishlok xujalik yerlarining yukotilishni aniklash;

loyixaviy ishlarning narxini aniklash;
xududni tashkil kilish elementlari loyixalangan inshootlarning samaradorligini aniklash;

Loyixaning iktisodiy kursatgichlarida quyidagilar aks ettiriladi:
yer tuzish loyixasini tuzishga sarflangan xarajatlar;
yer tuzish obyektlarining miqdoriy va sifat uzgarishiga (yer turlarining transformatsiyasi, ularning yaxshilanishi va xokazolar) ketgan sarf - xarajatlar;
axoli yashaydigan punktlar xujalik markazlari dala ishyonlarining kurilishi va yaxshilanishi, kup yillik daraxtlarni ekish, gidrotexnik inshootlarining kurilishi va xokazolar uchun ketadigan kapital xarajatlar;
usimlikchilik, chorvachilik va xokazolar buyicha yalpi maxsulot kiymati;
xujalik buyicha sof daromad;
ishlab chikarishning samaradorlik darajasi.

3.2. Loyixani amalga oshirish buyicha yer tuzish xujjatlarining mazmuni

Yer tuzish loyixasini texnik jixatdan jixozlash xududni tashkil kilish va uning asosiy elementlarini joylashtirish buyicha iktisodiy va texnologik asoslangan loyixaviy yechimlarni yerdan foydalanuvchilarning planiga tushirish bilan ifodalanadi.

Tegishli elementlarni planga tushirish anikligi tuzilgan loyixaning masshtabi bilan aniklanadi.

Yerdan foydalanuvchilar quyidagi chizma xujjatlarga ega buladilar:
yerdan foydalanuvchishar va yer egalari planidan nusxa;
yerdan foylanuyechilarning 1:25000 masshtabidagi kushma planı;
gidrotexnik inshootlardan foydalanish va ularning joylashishi kartogrammasi va xokazo.

Loyixani amalga oshirish bilan bir vaktning uzida quyidagi masalalar yechiladi:
loyixani joyga kuchirish buyicha materiallar va kushimcha chizmalarni tayerlash;
loyixani joyga kuchirish buyicha bajarilgan ishlarni tasdiklaydigan aktni jixozlash;
yer tuzish loyixasini amalga oshirishning navbatini aniklash.

3.3. Yer tuzish loyixasini amalga oshirishda mualliflik nazorati

Mualliflik nazorati - bu yer tuzish jarayenining tarkibiy kismi bulib, xududni tashkil kilish loyixasini amalga oshirishda kishlok xujalik korxonalariga yerdam berishga yunaltiriladi.

Mualliflik nazoratining mazmuniga quyidagilar kiradi:
yerdan foydalanuvchigarga berilgan loyixaviy xujjatlarning sifati kabul kilish va loyixani joyga kuchirish dalolatnomasi buyicha tekshiriladi;

yer turlari va ayniksa, kishlok xujalik yerlari (xaydalma yerlar, pichanzorlar, yaylov) dan foydalanishni yaxshilash buyicha belgilangan tadbirlarni bajarish navbatini aniklash;

loyixaning aloxida tarkibiy kismlarini uzlashtirish buyicha (agar zaruriyat tugilsa) kushimcha xisob — kitoblar utkazish;

loyixaning kamchiligi aniklanganda, uni tezkorlik bilan yukotish;

yer tuzish loyixasining ba'zi bir tarkibiy kismlari uzboshimchilik bilan uzgartiriyaganligi sababini aniklash.

Mualliflik nazorati asosida loyixani uzlashtirish ketma - ketligi xakidagi takliflar tayerlanadi. Mualliflik nazoratining davri kuyidagi etaplarga bulinadi:

1. Tuprokni kuzgi va baxorgi ishlovi, ekinlarni ekish va ustirishda agrotexnik usullarni kullash. Erroziyaga karshi agrotexnik tadbirlarni igilab chikish, organik va mineral ugитlarning belgilangan loyixaviy normalarini kiritish va xokazo. Barcha bu tadbirlar juda katta mablag talab kilmaydi va kishlok xujalik ekinlarining ustirish texnologiyasi va agrotexnikaning birligini xosil kiladi.
2. Yer bulaklarining transformasiyam va kishlok xujalik yerlari uchun yangi yerlarni uzlashtirish. Loyixaning chizikli elementlar (dala yullari, ixota daraxtzorlari) ning joylashishi joydagi sharoitlarga moye kelishi.
3. Gidrotexnik inshootlarning kurgshishi (xovuz, kanallar, lotoklar va x.k.). Bu inshootlar buyicha mualliflik nazorati loyixaviy tashkilotlar tomonidan buyurtmachilar bilan tuzilgan shartnomalarga kura butun kurgshishi dayeomida amalga oshiriladi.
4. Kup yillik daraxtzorlar (boglar, tokzorlar, va xokazo) uchun yangi yer maidonlarini uzlashtirish va tayerlash. Sugorish va zax kuchirish tarmoklarini barpo etish.
5. Almashlab ekish buyicha tadbirlar .

Mualliflik nazoratini amalga oshirishda loyixaning
uzlashtirilishi bilan boglik bulgan boshka mutaxassislar xam
jalb kilinadi.

Nazoratuchun savollar

1. *Mualliflik nazorati nima?*
2. *Mualliflik nazorati davrining etaplarini aytib bering?*

4 - MA'RUZ A

Mavzu: Yer kadastrı va uning yer tuzish bilan munosabati

Reja;

1. *Yer kadastrı xakida umumiy ma'lumotlar*
2. *Yer kadastrining tarkibiy kismyaari*

1. Kadastrlar fransuzcha suz bulib, ma'lum bir obyekt buyicha davriy yeki uzlukssh kuzatish, nazorat kilish yuli bilan olingan ma'lumotlarining mujassamlashgan yigindisidir.

Ma'lumki, moddiy resurslardan okilona foydalanishni tashkil etish, nazorat kilish, istikbolda rivojlanishi uchun ilmiy asoslangan rejalar tuzishda xisob - kitob ishlarini tugri yulga kuyish muxim axamiyatga egadir.

Tabiiy resurslar ichida yer ayniksa katta axamiyatga egadir. Davlat yer kadastri yer munosabatlarini tartibga solish, yerdan okilona foydalanish va uni muxofaza kilishni, yer tuzish ishlarini tashkil kilish, yer tuzish, yer uchun tulanadigan xak mikdorlarini asoslash, xujalik faoliyatiga baxo berish maksadida yer tugrisidagi ma'lumotlarni yigish bilan shugullanadi. Yer kadastrining ma'lumotlaridan turli masalalarni xal kilishda, jumladan, yer soligi, yer maydonlariga ijara xaki mikdorlarini belgilashda, kishlok xujaligi ekinlari xosildorligini rejalashtirishda, yer tuzishda, yerdan foydalanish bilan boglik bulgan barcha masalalarni xal kilishda foydalaniladi.

2 Yer kadastrining tarkibiy kislmlari

Yer kadastri kuyidagi tarkibiy kislmlarni uz ichiga oladi:

2. *Yer mulklarni, yer egaligi va yerdan foydalanishlarni ruyxat kilish;*

3. *Yer maydonlarini mikdor xamda sifat jshatidai xisobga olish;*

4. *Tuprok bonitirovkasi;*

5. *Yerlarni iktisodiy jixatdap baxolash.*

Yer mulklarni, yer egaligi va yerdan foydalanishlarni ruyxat kilish yer kadastrining birinchi tarkibiy kismi bulib, u yer maydonlarini xukukiy jixatdan xujalik xolatini ta'minlaydi. Bu tadbir yer mulklari, yer egaliklari va yerdan foydalanuvchilarning yerlarga mulkchilik, egalik kilish va foydalanish xukukini beruvchi Davlat xujjatlarini topshirish, yukoridagi subyektlarni tuman (shaxar) davlat va yer kadastri kitobiga kayd kilishni uz ichiga oladi.

Yer maydonlarining xisobi yer maydonlarining mikdori va sifati xakidagi tula mu'lumotlarni olish, kayta ishlash, ma'lum bir tizimga (tarkibga) keltirish xamda saklash buyicha majmuali tadbir xisoblanadi. Yer maydonlarini mikdor jixatidan xisob - kitob kilish ularning ma'lum ma'muriy -xududiy birliklarga yer toifalariga, yer mulklariga, yer egaliklari yerdan foylanuvchilarga va yer turlari buyicha tasimlanishi xakidagi ma'lumotlarni uz ichiga oladi.

Yerlarni sifat jixatidan xisob kilishning vazifasi tuprok katlami xamda yer mulkligi, yer egaligi va yerdan foydalanishlar nuktai nazaridan yer turlarini tabiiy, meliorativ va xujalik xolatiga xar tomonlama tavsif berishdan iboratdir.

Yer xisobi davlat yer kadastrining tarkibiy kismi bulgani xalda xujalik xisobining bir turi xisoblanadi,

Yer xisobida yerlarning mikdor jixatidan xisobini yuritish xamda sifat tavsifini berish uchun natural (joyda) ulchovlar kullaniladi.

Yer xisobi ishlari uz vazifasiga, mazmuniga yer xususiyatiga karab yer kadastri singari asosiy va joriy turlarga bulinadi. Bu ikkala xisob turlari uzaro chambarchas boglikdir.

Asosiy xisobning vazifalari kuyidagilar:

1. *Xisob kshinadigan xudud uchun barcha plan - karta materiallarini olish, tizimga solit va taxlil kilish;*

2. *Zarur bulgan birlamchi ma'lumotlar va plan — karta materiallarini olish maksadida tasvirga olish xamda kuzatuv buyicha dala kidiruv ishlarini utkazish;*

3. *Xisob kilinadigan barcha yerlar ulchamlarini, sifat xolatini, taksimlanishi va foydalanish xolatini aniklash;*

4. *Maxsus yer xisobi planlarini tayerlash va yer xisobi matn xujjatlariga birlamchi yezuvlarni tushirish;*

5. *Yer fondi tarkibini ye toifalari, yer egaliklari, yerdai foydalanishlar, yer turlari buyicha aniklash va ma'muriy birliklar (tuman, viloyat, respublika) buyicha sifat jixatidan tavsiflash.*

Asosiy xisob tasvirga olish va kuzatuv planlar tuzish va maydonlarni xisoblash bilan boglik. U kuyidagi ish boskichlarini uz ichiga oladi: tayergarlik, dala, xisob natijalarini rasmiylashtirish. Tayergarlik ishlari jarayenida xisob kilinadigan xududdagi barcha yerlarning mikdori va sifati tugrisidagi ma'lumotlarni uz ichiga oladigan barcha mavjud materiallar va xujjatlar tuplanadi.

Dala kidiruv ishlari asosan naturada ya'ni joyda zaruriy yer xisobi ma'lumotlarini belgilash buyicha maxsus ishlarni uz ichiga oladi. Bularga: tasvirga olish, kuzatuv, mavjud plan -karta materiallarni taxrir kilish kiradi.

Dala ishlarini utkazgandan sung maxsus tadbirlar -tuprok taxlili, yer xisobi ma'lumotlarini rasmiylash-tirish, maydonlarni ulchash va boglash, maxsus xisob - plan xujjatlarini tuzish amalga oshiriladi. Shunday tarzda olingan ma'lumotlar belgilangan tartibda kurib chikiladi va tasdiklanadi. Shundan sunggina ular asosiy ma'lumotlar sifatida kabul kilinadi va tekst xujjatlariga yeziladi.

Joriy xisobning vazifasiga kuyidagilar kiradi: birinchidan, yerlarning mikdori, sifati va taksimlanishida yuz beradigan uzgarishlar tugrisidagi ma'lumotlarni aniklash va kayd kilish, ikkinchidan esa asosiy xisobda yul kuyiladigan xato va kamchiliklarni aniklash xamda anikliklar kiritishdir.

Tuprok bonitirovkasining asosiy maksadi yerlarni tabiiy barkaror xususiyatlari xamda xujalik sharoitida foydalanish jarayenida olgan fazilatlarni buyicha baxolashdan iborat. Yerlarni baxolash yer kadastirining tarkibiy kismi bulgani xolda shu bilan birga xalk xujaligida foydalaniladigan tabiiy resurslarni umumiy tarzda baxolashning bir kismidir.

Tuprok bonitirovkasi deb, dexkonchilik samaradorligi va agrotexnikasining

tenglashtirilgan darajasidagi tuprok unumdorligi buyicha sifatining takkoslangan baxosiga aytiladi. Tuprokning rivojlanishida muxim axamiyatga ega bulgan obyektiv belgilari xamda xususiyatlari asosida aniklanadi.

Bonitirovkaning asosiy maksadi tuprokning unumdorligi buyicha niobiy afzallikni aniklashdan, ya'ni uzining tabiiy xamda barkaror xususiyatlari buyicha bir tuprokning ikkinchisidan necha marta yaxshi yeki yemonligini kursatishidan iborat.

Tuprok	bonitirovkasining	mezoni	kilib	ishlab	chikarish
natijalariga	ta'sir	kiluvchi	tuproklarning	tabiiy	diagnostik
va	uzok	madaniylashishi	jarayenida	olgan	belgilari
					kabul

kilingan.

Tuprok bonitirovkasini utkazishda xisobga olinishi zarur bulgan faktorlar orasida iklim muxim urin tutadi. Tuprok unumdorligini belgilaydigan kompleks xususiyatlar orasida uning mexanik tarkibi xam muxim urin egallaydi. Yengil va urta kumokli tuproklar unumdor tuproklar katoriga kiradi. Ular ishlashga yengil bulib, yaxshi suv - fizikaviy xususiyatlarga ega. Mayda va yirik tosh aralashmalari sugoriladigan tuproklarning sifatini pasaytiradi, mexanizmlar bilan ishlashni kiyinlashtiradi, tupokning suv xususiyatlarini yemonlashtiradi. Shuning uchun xam tuprok bonitetini aniklash jarayenida xilma xil tuproklarning mexanik tarkibi buyicha pasaytirish koeffisiyentlari kullaniladi.

Yerlarni iktisodiy baxolash - bu maxsus iktisodiy kursatkichlar asosida yer maydonlarini iktisodiy jixatdan samaradorlik xususiyatini, ularning iktisodiy unumdorligini kiymat jixatidan ulchashdir. Yer maydonlarini iktisodiy jixatdan baxolashda yerdan foydalanishning tabiiy (tuprok boniteti ballari orkali), iklimiy (samarali xarorat yigindisi, yegingarchilik mikdori va boshkalar), xujalik (ishlab chikarishning jadallashganlik darajasi) va texnologii (konturlilik, maydonlar shakli, ishchi kiyaliklar va boshkalar) sharoitlari butun bir majmua tarzda xisobga olinadi.

Iktisodiy baxolash deb, yerni kishlok xujaligining asosiy ishlab chikarish vositasi sifatidagi sifat baxosiga aytiladi, ya'ni dexkonchilikning mavjud intensivligi sharoitida kishlok xujaligidagi mexnat unumdorligini xisobga olish yuli bilan xilma-xil unumdor yerlardan foydalanishning iktisodiy samaradorligini aniklash tushuniladi.

Yer maydonlarini iktisodiy baxolashning tuprok bonitirovkasidan asosiy farki shundan iboratki, bonitirovka asosan tuproklarning tabiiy jism xolatini, ya'ni kishlok xujaligi ishlab chikarishni yuritishning iktisodiy sharoitlarini xisobga olmagan xolatini urganadi. Iktisodiy baxolashda esa yer kishlok xujaligining asosiy ishlab chikarish vositasi sifatida karaladi. U joyning tabiiy xamda ishlab chikarishning iktisodiy sharoitlarini, yer bulaklarining joylashgan urnini xujalik maxsulotlarini yetishtirishidagi mexnat va pul xarajatlarini xisobga olish orkali utkaziladi.

Nazorat uchun savollar

- 1. Yer kadastrining vazifalari ngtadan iborat?*
- 2. Yer kadastrining tarkibiy kismilariga nimalar kiradi?*

5 - MA'RUZ A

Yerlarni iqtisodiy baholash usullari

Reja

1. *Yerlarni iqtisodiy baholash usullari*
2. *Yerlarni baholash uchun rayonlarga ajratish.*

Yerlarni iqtisodiy baholash – bu yerning qishloq xo'jaligida ishlab chiqarish vositasi sifatidagi solishtirma qadr-qimmatini aniqlash, demakdir. Bu ko'rsatkichlar ham nisbatan kattalikda, ya'ni ballarda, ham absolyut ko'rsatkichda, ya'ni yerga hisoblab chiqazilgan shartli narxlar – so'mlarda bo'lishi kerak.

Shunga ahamiyat berish kerakki, yerni iqtisodiy baholash va tuproqlarni bonitirovka qilish o'rtasidagi bir-biriga bog'liqlik va bir-biridan farqni ajrata bilish lozim. **Bonitirovka qilishda** – tuproqlarning ishlab chiqarish sharoitlari emas, asosan o'simlik o'sishi uchun kerak bo'lgan tabiiy xossalari hisobga olinib, guruhlariga bo'linadi. **Iqtisodiy baholashda** esa yerning tabiiy sifati va ishlab chiqarish ko'rsatkichlari uning tabiiy-iqtisodiy sharoitlariga mos ravishda iqtisodiy munosabatlarning farqi asos qilib olinadi.

Yerni iqtisodiy baholashning tuproq bonitirovkasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqligi shunda ko'rinadiki, tuproqni bonitirovka qilishda tabiiy xossalari bo'yicha biriktirilgan tuproq guruxlaridan yerni iqtisodiy baholash uchun tuzilgan shkala yaratishda foydalanish mumkin.

Yerni iqtisodiy baholashning ballardagi ko'rsatkichlari, bir tuproqning ikkinchi xil tuproqdan necha marta yaxshiligi (qimmatroq) yoki yomonligi (arzonroq) haqidagi savolga javob beradi. Bu solishtirma miqdoriy qimmatdan yerning ishlab chiqarish vositasi sifatidagi qishloq xo'jaligini boshqarishda iqtisodiy hisob-kitob orqali rejalashtirishni tashkil qilishda foydalaniladi. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishidan shu narsa ma'lumki, bir xil ishlab chiqarish vositalari Bilan ta'minlangan bo'lsa ham tuproq unumdorligi har xil bo'lganligi uchun bir xil natija bermaydi. Shuning uchun ham tuproq unumdorligini aniqlash va miqdorini hisob-kitob qilish ishlari yerning iqtisodiy baholash vazifasiga kiradi.

Tuproqning tabiiy va sun'iy unumdorligi bor. Tabiiy unumdorligi tuproqning tabiiy fizik – ximiyaviy xossalari va iqlim sharoitiga bog'liq. Tuproqning sun'iy unumdorligini inson yaratadi. Tuproqning samarali unumdorligi, bu tabiiy unumdorligi bilan sun'iy unumdorligini (mehnat xarajatlari va mehnat vositalari) birlashib ketishidan hosil bo'ladi. Buni aniqlash uchun quyidagi ishlar bajariladi:

1. Xo'jalikning hamma yer turlari: haydalma yerlar, ko'p yillik mevali daraxtzorlar, pichanzor va yaylovlar baholanadi. Yer baholash ishlarini bajarish uchun qishloq xo'jalik tashkilotlaridan yig'ib olingan keyingi besh yillik uchun buxgalteriya va statistik hisobot ma'lumotlari, aerofotogeodeziya hujjatlari, tuproq va geobotanik tekshiruv hujjatlari asos qilib olinadi.

2. Yer baholash ikki yo'l bilan amalga oshiriladi:

a) yerni umumiy baholash (bu ayrim o'simliklarni ekshning foydaliligi bo'yicha yerni baholash);

b) xususiy baholash.

Yerni umumiy baholashning asosiy ko'rsatkichlari:

- mahsuldorlik (jami mahsulotning qiymati) so'mG'ga;
- xarajatning qoplanishi (qilingan bir so'mlik xarajatga olingan mahsulotning qimmati);
- differensial daromad, foyda (joylashishi va sifati eng yaxshi bo'lgan yerlardan olingan sof foydaning qo'shimcha qismi).

Yerni xususiy baholashning asosiy ko'rsatkichlari:

- hosildorlik, sG'ga;
- xarajatning qoplanishi, so'mG'ga;
- differensial daromad, so'mG'ga;

3. Baholash ko'rsatkichlari ayrim xo'jaliklar uchun tuproqning agronomik ishlab chiqarish guruhlari bo'yicha hisoblab chiqilsa, ayrim xo'jaliklar uchun esa texnologik sharoitlarga va ishlab chiqarishning tig'izligiga qarab tuzatishlar kiritib, almashlab ekish dalalari bo'yicha hisoblab chiqaziladi.

Zarurat tug'lsa va yetarli ma'lumotlar bo'lsa, tuproq aymalari bo'yicha ham baholash ishlarini bajarish mumkin.

Yalpi mahsulot qiymatini hisoblash uchun, ishlab chiqarishning eng yomon sharoitida qilingan, zarur bo'lgan umumiy xarajatlarni hisobga olgan holda yagona kadastr narxlaridan foydalaniladi.

Yalpi mahsulot qiymatiga asosiy hamda qo'shimcha mahsulotning va boshqa mahsulotlarning qimmati ham qo'shiladi.

4. Yerni baholash natijalari bo'yicha (yagona formada) quyidagi amaliy vazifalarni, qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishni ko'paytirish va uning tannarxini pasaytirish imkonini beruvchi masalalarni hal qilish uchun asos bo'ladigan qaydnomalar (vedomost) va yer baholash kartalari tuziladi:

- qishloq xo'jalik korxonalarining xo'jalik faoliyati natijalarini tahlil qilish;
- qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarish va tayyorlash rejalarini mukammallashtirish;
- tabiiy va iqtisodiy sharoitlari bir xil bo'lmagan xo'jaliklarning daromatlarini oshirish imkoniyatlarini tenglashtirish;
- yer tuzish tadbirlarining texnik-iqtisodiy asoslarini tuzish;
- qishloq xo'jaligidan boshqa maqsadlar uchun yerlarni ajratib olganda ko'rilgan zararlarni hisoblab chiqish.

5. Yerlarni baholash ishlarini Respublika yer tuzish va loihalash ilmgohi va uning bo'lim va filiallari bajaradi. Bu ishlarni bajarish uchun metodik qo'llanmalarni Davlat ilmiy-tekshirish ilmgohlari tayyorlab beradi.

6. Yer baholash hujjatlarini yangilash va ularga tuzatishlar kiritish har besh yilda amalga oshiriladi.

7. Yer baholashda quyidagi ishlar bajariladi:

- a) tayyorgarlik ishlari, dastlabki ma'lumotlarni yig'ish va bir yo'lga qo'yish;
- b) yer baholashni tumanlar bo'yicha rejalashtirish;
- v) tuproqni agronomik ishlab chiqarish bo'yicha guruhlash;

g) baholash shkalasini tuzish uchun o'rtacha hosildorlikni va xarajatlarni hisoblab chiqazish;

d) baholash shkalasini tuzish va yerlarning baholash ko'rsatkichlarini hisoblab chiqish;

ye) xo'jaliklarda yer baholash ishlarini o'tkazish;

j) baholash hujjatlarini ko'rib chiqish va tasdiqlash;

z) yer baholash hujjatlarini tayyorlash va topshirish.

I. Tayyorgarlik ishlari. Dastlabki ma'lumotlarni yig'ish va bir yo'lga solish.

Dastlabki ma'lumotlar baholash ishlarini bajarish uchun zarur bo'lib, dala sharoitida yig'iladi. Kameral yo'l bilan tayyorgarlik ishlarini bajarishda va bir yo'lga solishda quyidagi ishlar qilinadi:

1. Keyingi besh yillik mobaynida xo'jaliklar bo'yicha yer turlarining eksplikasiyasi, yer turlari to'g'risida ma'lumotlar yig'iladi. Agar xo'jalikning yer turlarida juda katta o'zgarish bo'lsa va yerdan foydalanish bo'yicha yetarli statistik ma'lumotlar bo'lmasa (hosildorlik, mahsulotning tannarxi va boshqalar), bu xo'jalik baholash shkalasi tuzish uchun ma'lumotlarni qayta ishlashda ishlatilmaydi.

2. Metiostansiyalar bo'yicha agroiklim ko'rsatkichlar. Bu ma'lumotlar viloyatlar bo'yicha yig'iladi. Asosiy qishloq xo'jalik ekinlarini o'stirishda viloyat ichida bo'ladigan agroiklim sharoitlarining o'zgarishini kuzatish mumkin bo'ladi. Bulardan baholash rayonlarini ajratishda foydalaniladi.

3. Tuproqlarning xo'jaliklar yer turlari asosida qilingan hisob-kitobiga bog'liq genetik, morfologik va boshqa xususiyatlari bo'yicha ma'lumotlari bo'lgan tuproq ayirmalarining ro'yxati. Bu ma'lumotlar bo'yicha tuproqlar agronomik ishlab chiqarish guruhlariga birlashtiriladi, maydonlar bo'yicha bir –biriga solishtiriladi.

4. Dalalarning pasport xujjatlari, ko'p yillik mevali daraxtlar, yem-xashak tayyorlashga mo'ljallangan yerlar, relyefi qiyali yerlar, tosh aralashganlik, tuproqning qayta ishlashda ko'rsatadigan qarshilik, dengiz yuzidan balandligi (tog'li tumanlarda), qishloq xo'jalik yer turlarining kontur bo'yicha yer maydoni va kontur sonlari. Bu ma'lumotlardan viloyat yerlarini rayonlashtirishda va yerning baholashda, unga qilingan xarajatlarini hisoblab chiqishda foydalaniladi. Qishloq xo'jalik yer turlarining pasportlash ma'lumotlari mos ravishda bir yo'lga solinadi.

5. Ko'p yillik mevali daraxtlarning turlari va navlari, yoshining tarkibi haqidagi ma'lumotlar va ularning tuproq agronomik ishlab chiqarish guruhlar bo'yicha jadval tuziladi. Bu ma'lumotlar qoidaga ko'ra ixtisoslashgan xo'jaliklar bo'yicha to'planadi, shuningdek, mevali daraxtlar mahsuloti tovar ahamiyatiga ega bo'lgan xo'jaliklardan to'planadi.

6. Pichanzorlar va yaylovlarning mahsuldorligi bo'yicha ma'lumotlar ko'rsatiladi. Bu jadvalni to'lg'azish uchun ma'lumotlar manbai bo'lib, qoidaga muvofiq, geobotanik tekshiruv ma'lumotlari hisoblanadi. Agar bu ma'lumotlar bo'lmasa, dala sharoitida tekshirilgan xo'jalikning agronomik ma'lumotlaridan foydalaniladi.

7. Qishloq-xo'jalik ekinlarining hosildorligi va ularning ekin maydoni hisobi Jamoa, davlat, fermer va boshqa qishloq xo'jalik korxonalarining yer turlari maydoning chegaralari beriladi.

8. Mahsulot ishlab chiqazishga qilingan xarajatlar shkala tarzida beriladi.

9. Xo'jalikning ishlab chiqarish fondlari bilan ta'minlanganligi to'g'risidagi ma'lumotlar qayta tiklangan qiymati bo'yicha beriladi.

10. Yer turlari va asosiy ekinlarga berilgan o'g'itlar haqidagi ma'lumotlar beriladi, bu ma'lumotlar rayon qishloq xo'jalik boshqarmasiga berilgan maxsus hisobot bo'yicha Markaziy statistika boshqarmasidan olinadi (mineral va organik o'g'itlarni solish bo'yicha hisobot).

11. Hosilni to'g'ridan-to'g'ri hisobga olish ma'lumotlari va xo'jaliklarning ekin ekishga qilgan xarajatlari, davlat navlarini ekishga tajriba, ilmiy-tekshirish tashkilotlari uchun qilingan xarajatlar beriladi.

12. Oldin tayyorlangan yer baholash hujjatlari qo'llanma bo'yicha yana bir marta tekshiruvdan o'tkaziladi.

Dala ishlarining tarkibi va hajmi dastlabki ma'lumotlar holatiga qarab aniqlanadi.

II. Dala tekshiruv ishlari.

Dala ishlari mavjud tuproq, geobotanik, aerokosmik rasmlar va boshqa hujjatlar asosida o'tkaziladi. Dala sharoitida bu xujjatlarning yer baholash ishlarini bajarish uchun yaroqli yoki yaroqsizligi aniqlanadi, shuningdek, yerning haqiqiy holati va undan foydalanish bo'yicha quyidagi qo'shimcha ma'lumotlar yig'iladi:

- yer to'g'risidagi hisob-kitob ma'lumotlari, yerdan foydalanishning yer turlari bo'yicha haqiqiy to'g'ri kelishini tasdiqlash;
- yerning haqiqiy meliorativ holatini aniqlash;
- tuproq kartalarida ajratilgan konturlarning haqiqatga to'g'ri kelish va kelmasligini aniqlash;
- tuproq tekshiruv hujjatlari asosida tuzilgan tuproqlarning agronomik ishlab chiqarish guruhlarini tekshirib aniqlash;
- yerdan foydalanishning asosiy texnologiya sharoitlarini tekshirib ko'rish va aniqlash. Birinchi navbatda konturlari relyefining nishabligi, toshlar bilan aralashgani. Tuproqning agronomik ishlab chiqarish guruhlari bo'yicha asosiy qishloq xo'jalik ekinlarining joylashshini aniqlash va almashlab ekish haqiqatdan o'zlashtirilganligini aniqlash;
- ayrim xo'jaliklardja mevali daraxtlar ekilgan yerlardan foydalanish bo'yicha qo'shimcha ma'lumotlar yig'ish (relyef belgilari bo'yicha joylashtirilganligi tuproq agroguruhleri, yoshi va nav tarkibi, agrotexnikasi va boshqalar; tabiiy yaylov yerlardan haqiqiy foydalanish va madaniy texnik holatlari).

Dalada qilingan tayyorgarlik ishlarining natijalari, baholash rayonlarining chegaralarini va tuproqning agronomik ishlab chiqarish guruhlarining chegaralari, xo'jaliklar tarkibida baholash shkalasi ishlab chiqish uchun, shuningdek, tuproq, geobotanik va boshqalar bo'yicha qilinadigan qo'shimcha tekshiruvlarning hajmini aniqlash uchun foydalaniladi. Chunki berilgan maydonda bu ma'lumotlarsiz baholash ishlarini bajarib bo'lmaydi.

III. Yerni baholash uchun rayonlarga ajratish.

Yerni baholash uchun (kadastr) rayonlarga ajratish, Respublika, viloyat va tumanlarda shu joylarning tuproqlari, iqlimi, texnologiyasi va boshqa farqlari,

shuningdek, xo'jalikning ixtisoslashganligi hisobga olingan holda mamlakatning umumiy tabiiy - qishloq xo'jalik rayonlariga ajratish sxemasi bo'yicha bajariladi. Umumiy tabiiy-qishloq xo'jalik rayonlariga ajratish sxemasiga mos ravishda O'zbekiston Respublikasining kadastr rayonlarga ajratiladi.

Yerlarni baholash maqsadida tabiiy tekislik provinsiyalar va tog'li viloyatlar mamlakatining umumiy rayonlashtirish sxemasiga asosan tabiiy okrug va yer baholash rayonlariga ajratiladi. Tekislik provinsiyasi doirasida okruglarning xarakterli belgilari shulardan iboratki, qishloq xo'jaligi yer turlarining konturlari ma'lum miqdorini belgilovchi va yerning boshqa tabiiy texnologiya xususiyatlarini ko'rsatuvchi geomorfologik sharoitlari bir xilligidir.

Yerni baholash, kadastr rayonlari, viloyatlar va respublika tarkibida tabiiy okruglarning bir qismini tashkil qiladi.

Yerni baholash rayonlari ajratilayotganda xo'jalikning ixtisoslashgani, ishlab chiqazilayotga mahsulotning nisbatan va uning haqiqiy tarkibi, ekin maydonlarining tarkibi, qishloq xo'jalik ekinlariga va tarmoqlar bo'yicha qilingan xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlarga asoslanadi.

Dehqonchilikning jadallashtirish darajasiga, asosan I gektar haydalma yerga qilingan mehnat xarajatlari, berilgan o'g'itlar miqdori va ishlab chiqarish fondlari bilan ta'minlanganligi, xo'jalikda qishloq xo'jaligida foydalaniladigan boshqa yer turlariga ixtisoslashganligiga bog'liq bo'ladi.

Yerlarni baholash rayonlariga ajratilayotgan, shu baholash rayon ichidagi xo'jaliklarning ixtisoslashtirilganligiga alohida ahamiyat berilib, bu xo'jalikni umumiy maydonning asosiy qismini qaysi qishloq xo'jalik o'simligi tashkil qilishini xo'jalikning statistik buxgalteriya hisob-kitobidan bilish mumkin.

Yerni baholash rayoni chegaralarini imkoniyatiga qarab ma'muriy tuman chegaralari bilan o'zviy bog'lanish kerak, agar bunda qiyinchilik tug'ilsa, ya'ni tuproq sharoiti bir xil bo'lmasa, u holda yerdan foydalanuvchi qishloq xo'jalik korxonalari chegarasi bilan bog'lash kerak. Yerni baholash rayonlarida kamida 30 ta ixtisoslashgan xo'jaliklarning statistik ma'lumotlari qoidaga binoan qayta ishlashda qo'llanish kerak.

Agar tabiiy sharoiti va qishloq xo'jaligiga ixtisoslashgani bir xil bo'lsa, ma'muriy viloyatning o'zi bir yerni baholash rayoni qilib olinishi mumkin.

1. *Yerlarni baholash uchun qanday tabiiy xududiy rayonlarga ajratiladi?*
2. *Tuproq agronomik ishlab chiqarish guruxlari qanday birlashtiriladi?*

IV. Tuproqlarni agronomik ishlab chiqarish guruhlariga birlashtirish.

Tuproqlar agronomik ishlab chiqarish gurhlariga birlashtirilayotganda sug'oriladigan haydalma yerlar va lalmikor haydalma yerlar, alohida «Yirik masshtabda tuproq kartalari tuzish» qo'llanmasi asosida bajariladi. Tuproq ayirmalarini agronomik ishlab chiqarish guruhlariga birlashtirishning asosiy yo'llari quyidagilar:

1. bir tuproq - iqlim provinsiyasiga yoki tog'li maydonlarga mansubligi;
2. tuproq genetik kelib chiqishining, tuproq profilining morfologik tuzilishi, ayniqsa, yuqori gorizontlarning bir-biriga o'xshashligi;
3. tuproq paydo qiluvchi jinslar va tuproqning mexanik tarkibi;
4. tuproqning asosiy fizik xususiyatlari, ularning suv, havo va issiqlik tartiblari;

5. tuproqdagi har xil shaklli ozuqa elementlarining miqdori va zahirasi, kimyoviy va fizik-kimyoyaviy xossalariining ko'rsatkichlari.

1. *Yerlarni iqtisodiy baholash, bonnitirovka qilishdan nimasi bilan farqlanadi?*

2. *Yerni iqtisodiy baholashni vazifasi nimadan iborat?*

3. *Xo'jadikning hamma yer turlarini baholashda qanday xujjatlar asos qilib olinadi?*

4. *Yerni baholash necha yo'l bilan amalga oshiriladi?*

6 - MA'RUZ A

Davlat kadastr tizimining qisqacha tarixi

Reja

1. Davlat kadastr tizimining qisqacha tarixi

2. Kadastr tizimining asosi

Hozirgi zamonda dunyoning barcha davlatlarida kadastr tizimi olib boriladi. Hamma qabul qilgan tushunchalarga muvofiq Kadastr – bu ma'lum tabiiy yoki ma'muriy xududdagi tabiiy va sosial-iqtisodiy boyliklar, xodisa va voqyealar, hamda narsalar to'g'risidagi ma'lumotlarni bir tizimga solish, Bu ma'lumotlar o'z ichiga iqtisodiy, sifat va turlari bo'yicha miqdor ko'rsatkichlarini, ba'zi hollarda sosial va ekologik jihatdan baholanishni ham o'z ichiga oladi.

Kadastr tarixi eramizdan avvalgi 3000 yillarga to'g'ri keladi. Qadimiy Misrda Yer maydonlarini chegarasini aniqlashda kadastr s'yomkasi o'tkazilgan. Yer maydonlarini hisobga olishda ularning chegaralari, maydoni va egalari to'g'risida batafsil ma'lumotlar berilgan. Ko'chmas mulkdan soliq yig'ish va yer maydonlarini bo'lish uchun eramizdan avvalgi 1700 yil Misrning yangi kadastr s'yomkasi o'tkazilganligi to'g'risida ma'lumotlar bor. Eramizdan avvalgi 584 yil Gresiyada, eramizdan avvalgi 6 asrda Italiyada, davlat qonunlari asosida kadastr ishlari olib borilgan. Bunda yer maydonlari va unda joylashgan ko'chmas mulklar o'lchangan,

tuproq turi, uning hosildorligi va ishlov berish yo'llari aniqlanib soliq miqdori belgilangan.

Rim xukumdori Avgust (eramizdan avvalgi 272 yilda) vaqtida aholini ro'yxatga olish, yer maydonlarini bo'lish, ularning chegaralarini aniq o'lchash, yuridik maqom berish, egasini aniqlash va soliq miqdorini belgilash bo'yicha ishlar olib borilgan.

Feodalizm davrida (900-1200 yillar) syuzerenlar (juda katta yer egalari) va ruxoniylar yer va ko'chmas mulkka egalik qilishni xujjatlashtirish tarafdori bo'lganlar.

1162 yillarda Italiyada davlat xazinasini boyitish maqsadlarida davlat yer kadastrini ishlab chiqilgan. Birinchi bor Angliyada 1066 yil, Fransiya esa 1269 yillarda kadastr qayt qilingan. XVIII asr o'rtalarigacha kadastr s'yomkalari va yer kadastrini olib borish usullari unchalik o'zgargan emas. Asosan o'lchov ishlari arqon, temir va yog'och o'lchagichlarda olib borilgan.

1718 yili Djavanni Djakomo Marionni (Milan) tomonidan ilmiy asoslangan kadastr s'yomkalari va tizimi yaratilgan. Yer maydonlarining chegaralari triangulyasiya va poligonometriya usulida o'lchangan. Qishloq «obhinalari» parsellalar, planlari 1:2000 masshtabda menzula yordamida s'yomka qilingan. Planda parsellalar, ya'ni yer uchastkalari, ularning maydoni, grunt turlari, ekin turlari, asosiy daromad miqdori (foyda) soliq uchun ko'rsatilgan.

O'zining aniqligi, pishiqligi va qulayligi uchun bu kadastr tizimi «**Milan**» kadastr degan nom olgan. XIX asrda bu kadastr tizimi Fransiya, Belgiya, Avstriya, Gollandiya va boshqa davlatlar kadastr tizimiga asos bo'lib xizmat qildi.

Kadastr tizimini yuritish xorijiy mamlakatlarda asosan milliy va xududiy xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Unda yig'iladigan ma'lumotlar kadastr maqsadlariga qarab o'zgarishi mumumkin.

Hozirgi vaqtda kadastr muammolari bilan Shveysariya, Germaniya, AQSh, Shvesiya, Daniya, Niderlandiya va Gresiya davlatlari muntazam ravishda shug'ullanadilar.

AQSh kadastr tizimi boshlang'ich etaplarida asosan yerlarni tezroq egalari berish uchun xizmat qilgan bo'lsa, keyinchalik soliq ishlari uchun xizmat o'tagan. Mamalkatning sosial-iqtisodiy rivojlanishi ko'p maqsadlar uchun xizmat qiladigan kadastrlar tizimini yaratishga olib keldi.

Amerika qo'shma shtatlarining hozirgi zamon kadastr tizimi, ma'lumotlarni yig'ish, saqlash va ishlov berish uchun «parselladan» foydalanadi.

Ko'p maqsadli kadastr tizimi asosi sifatida aniq geodezik asos, kartalar, yerlarga egalik qilish va ulardan foydalanish to'g'risidagi yuridik bitimlar va yer hisoboti ma'lumotlari xizmat qiladi.

Ko'p maqsadli kadastr negizida quyidagi «fayllar» turadi:

1. Qonuniy kelishuvlar va bitimlar fayli.

2. Yerlarga egalikni, foydalanishni hisobga olish. Bu faylda har bir parsella haqida ma'lumotlar saqlanadi. Tuproq, ko'cha, imorat, inshoot, suv va boshqalar. Ularning har tomonlama tarif va tasniflari sifat-miqdor va qiymat ko'rsatkichlari beriladi.

3. Bozor iqtisodi ma'lumotlari fayli. Bunda sarf xarajatlar, baholar, sotib olish va arenda baholari ma'lumotlari to'planadi.

4. Yerdan foydalanuvchilar fayli. Bunda soliqlar va soliq to'lovchilar ro'yxati. Soliqlar miqdori, kodlari va xokazolar kiritilgan.

AQSh mamlakatida ko'chmas mulkni s'yomka qilish, chegaralarini aniqlash va uni himoya qilish kadastr xizmati rivojlangan. Bu xizmat faoliyati quyidagilardan iborat:

1. Shaxsiy mulklarni ssuda uchun garovga qo'yish, jamoatchilik kitobini yurg'azish. Bu kitob ssuda miqdorini belgilovchi barcha ho'jjatlarni o'z ichiga oladi.
2. Xususiy mulkchilik kadastr yuridik ho'jjatlarini yuritish.
3. Kadastr parsellari chegaralarini s'yomka qilish.
4. Trangulyasiya tizimini yangilashda, saqlashda va borpo qilishda, yerdan foydalanishni rejalashtirishda qatnashadilar. Yirik masshtabli kadastr kartalarini ishlab chiqish, yangilash va barpo qilish bilan shug'ullanadilar.

1. *Kadastr nima?*
2. *Kadastr s'yomkalari qachondan boshlab va qayerda o'tkazilgan?*
3. *Qishloq «obshinalari» planlari qachon va qaysi masshtabda s'yomka qilingan?*
4. *«Milan» kadastr nima?*
5. *AQSh kadastr to'g'risida nima bilasiz?*

7 - MA'RUZ A

O'zbekiston Respublikasi davlat kadastrlari tizimi

Reja

1. *O'zbekiston Respublikasi davlat kadastrlari tizimi*
2. *Davlat kadastrlari yagona tizimi*

Mustaqillik sharofati bilan, bozor iqtisodiga o'tishda tabiiy va iqtisodiy boyliklarni miqdor va sifat ko'rsatkichlarini hisobga olish, ularni hozirgi xolatini o'rganish maqsadida 1996 yil O'zbekiston Respublikasi vazirlar mahkamasining № 255 qaroriga muvofiq «O'zbekiston Respublikasi bir butun davlat kadastr tizimi» barpo qilindi.

Qabul qilingan dasturga binoan quyidagi ishlar amalga oshirilmoqda:

1. Kadastr tizimini yuritish qonun-qoidalarining asosini yaratish;
2. Ma'lum yo'nalish va tarmoqlar bo'yicha (aholi, qishloq xo'jalik, tuproq, yer va x.k.) kadastr ma'lumotlarini yig'ish, o'rganish, tahlil qilish va tartibga solish;
3. Kartografik asosni tuzish va yangilash. Kadastr kartalarini yangi turlarini yaratish;
4. Kadastr tizimi uchun mutaxassislarni tayyorlash.

O'zbekiston Respublikasi davlat kadastr tizimining asosiy maqsadi butun respublika xududi uchun avtomatlashtirilgan kadastr ma'lumotlari tizimini yaratish va «Davlat kadastrlari yagona tizimini» (DKYaT) barpo qilish. Ko'p maqsadlarga boshqarish, rejalash, baholash, bashorat va muhofaza qilish va boshqa maqsadlarga xizmat qiluvchi ma'lumotlar markazini yaratish. Bu maqsadlar uchun aniq, ishonchli, har tomonlama to'la zamonaviy ma'lumotlar kerak. Zamon va makon ulardagi voqyea va hodisalar to'g'risidagi ma'lumotlarni ananaviy usullarda yig'ish, saqlash, tahlil qilish

va qayta ishlash xalq xo'jaligini xududiy boshqarish va rejalashtirish hozirgi kunda uncha foydali emas.

Bu maqsadlarda GIS texnologiyasini qo'llash maqsadga muvofiq. Chunki bu texnologiyaning imkoniyatlari juda katta. 1997 yilda Qoraqalpog'iston, viloyatlar va respublikamiz shaharlarida ko'chmas mulk kadstri tizimi tashkil qilingan. 1998 yil avgustida «O'zbekiston Yer kadastr» to'g'risida qonun qabul qilindi. 2000 yil 15 dekabrda esa «Davlat kadastrlari to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi qonuni qabul qilindi. Shu qabul qilingan qonungi muvofiq O'zbekiston Respublikasida quyidagi kadastrlar tizimi joriy qilindi:

1. Davlat yer kadastr;
2. Foydali qazilma konlari, belgilari texnogen xosilalar davlat kadastr;
3. Davlat suv kadastr;
4. Davlat o'rmon kadastr;
5. O'simliklar dunyosi obyektlari davlat kadastr;
6. Xayvonot dunyosi davlat kadastr;
7. Alohida muhofaza etiladigan tabiiy xududlar davlat kadastr;
8. Binolar va inshootlar davlat kadastr;
9. Davlat shaharsozlik kadastr;
10. Hidrotexnika inshootlari davlat kadastr;
11. Tarixiy va madaniy yodgorliklar davlat kadastr;
12. Avtomobil yo'llar davlat kadastr;
13. Temir yo'llar davlat kadastr;
14. Transport truboprovodlari davlat kadastr;
15. Aloqa obyektlari davlat kadastr;
16. Energetika obyektlari davlat kadastr;
17. Ishlab chiqarish va istemol chiqindilarini ko'mib tashlash va utillashtirish joylari davlat kadastr;
18. Tabiiy xavfi yuqori bo'lgan tegaralar davlat kadastr;
19. Texnogen xavfi yuqori bo'lgan tegaralar davlat kadastr;
20. Kartografiya-geodeziya davlat kadastr;
21. Xududlar davlat kadastr.

Davlat kadastrlari yagona tizimi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi qoshidagi «Geodeziya, Kartografiya va Davlat kadastr bosh boshqarmasi» («O'zgeodezkadastr») tomonidan boshqariladi. Bu korxona davlat kadastrlarini yuritish sohasidagi maxsus vakolli organ hisoblanadi.

«O'zgeodezkadastr» bosh boshqarmasi Davlat kadastrlarini yagona tizimining tarkibiga kiruvchi qar bir davlat kadastr turi uchun vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar va mahalliy davlat hokimiyati organlarining davlat kadastrlarini yuritish sohasidagi faoliyatini muvofiqlashtiradi;

DKYaT mini yuritadi;

Vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralarni tegishli davlat kadastrlarini yuritish uchun zarur bo'lgan kartografiya materiallari bilan belgilangan tartibda ta'minlaydi;

Davlat kadastrlari yuritilishiga doir normativ hujjatlarni belgilangan tartibda tasdiqlaydi;

Mutaxassislar tayyorlash va malakasini oshirish ishlarini tashkil etadi;

Qonun hujjatlariga muvofiq boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasi va uning alohida xududlarini tabiiy va iqtisodiy potensialini aniqlash va uni har tomonlama hisobga olish va baholash maqsadida barcha turdagi boyliklardan foydalanish, ularni ishlab chiqishni boshqarish, rivojlanishini bashorat qilish, ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish va soliq undirish uchun kadastr ma'lumotlaridan foydalaniladi.

DKYaTizimi, Davlat boshqaruv tizimi korxonalarini, ilmiy tekshirish institutlarini, yuridik va jismoniy shaxslarni o'z faoliyatlarini yuritishda tezkor kadastr ma'lumotlari bilan ta'minlaydi.

Hozirgi vaqtda O'zgeodezkadastr qoshidagi «Geoinformatika va kadastr milliy markazi», davlat kadastr kartalarini yaratishda «INTERGRAF» va boshqa takomillashgan kompyuter uskunalari bilan ta'minlangan. Bu uskunalar keng foydalanilgan holda B.T.Qurbonov boshchiligida raqamli elektron kadastr karta va planlari ishlab chiqilgan va bu ishlar yildan-yilga takomillashib bormoqda. Bunday ishlarda asosiy kartografik ma'lumot sifatida aerofoto ma'lumotlardan keng foydalanilmoqda. Raqamli kadastr kartalari, ma'lumotlarni aniqlik darajasi ancha yuqori.

8 - MA'RUZ A

Davlat kadastr yagona tizimini yuritish.

Reja

- 1.Davlat kadastr yagona tizimini yuritish.*
- 2.Davlat kadastr tizimining asosiy maqsadi*

Davlat kadastrlari to'g'risidagi qonun hujjatlari. Davlat kadastrlari to'g'risidagi qonun hujjatlari ushbu Qonun va boshqa qonun hujjatlaridan iboratdir.

Agar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida O'zbekiston Respublikasining davlat kadastrlari to'g'risidagi qonun hujjatlarida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo'lsa, xalqaro shartnoma qoidalari qo'llaniladi.

Davlat kadastr Davlat kadastrlari yagona tizimining tarkibiy qismi hisoblanadi hamda u davlat kadastr yuritiladigan tabiiy, xo'jalik obyekti yoki boshqa muayyan turning geografik joylashuvi, huquqiy maqomi, miqdor, sifat tafsilotlari va bahosi to'g'risidagi yangilanib turiladigan ma'lumotlar va hujjatlar tizimidan iborat bo'ladi.

Davlat kadastr yagona tizimini yuritishning asosiy tamoillari quyidagilar:

1. Butun respublika xududini qamrab olish.
2. Markazlashtirilgan holda boshqarish.
3. Kadastr ma'lumotlarini bir xil usulda yig'ish va ishlov berish.
4. Kadastr plan va kartalari uchun bir xil tizimdagi fazoviy koordinatalar va umumiy topografik asosni qo'llash.
5. Barcha turdagi kadastr tizimlarini Yer kadastr asosida tuzish.
6. Avtomatlashtirilgan geoinformasion texnologiyani qo'llash.
7. Axborot va ma'lumotlarni to'g'riligi, zamonaviyligi, to'raligi va aniqligini ta'minlash.
8. Ma'lumotlarni doimo to'ldirib borish va yangilash.
9. Ma'lum doiradagi foydalanuvchilarga tegishli ma'lumotlarni maxfiyligini saqlash.

Davlat kadastrini yuritish tegishli vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar va mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Davlat kadastrini yuritishga quyidagilar kiradi:

- kadastr obyektlariga bo'lgan mulk huquqi va boshqa huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish;

- kadastr obyektlarining miqdor va sifat tavsiflarini hisobga olish;

- kadastr obyektlarini sifat va qiymat jihatidan baholash;

- kadastrga doir axborotni tizimga solish, saqlash va yangilab borish;

- kadastr obyektlarining holati haqida hisobotlar tuzish;

- Davlat kadastrlari yagona tizimiga kiritish uchun tegishli axborot taqdim etish;

- foydalanuvchilarni qonun hujjatlarida belgilangan tartibda kadastrga doir axborot bilan ta'minlash.

Kadastr obyektlarining mulkdorlari hamda kadastr obyektlariga doir boshqa huquqlarning egalari tegishli vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar, mahalliy davlat hokimiyati organlariga kadastr obyektlarining geografik joylashuvi, huquqiy maqomi, miqdor, sifat tavsiflari va bahosi to'g'risida, shuningdek ularning holatidagi joriy o'zgarishlar haqida axborot taqdim etishlari shart.

Davlat kadastrlarini yuritish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi.

Davlat kadastrlari yuritilishini moliyalashtirish davlat byudjeti hisobidan amalga oshiriladi.

1. *O'zbekiston Respublikasi kadastr tizimiga qachon asos solingan?*

2. *O'zbekiston Respublikasi davlat kadastr tizimining asosiy maqsadi nimadan iborat?*

3. *Davlat kadastrlari yagona tizimi (DKYAT) nima?*

4. *O'zbekiston Respublikasida qanday kadastrlar tizimi joriy qilingan?*

9 - MA'RUZ A

Yirik masshtabli kadastr plan va kartalarining vazifalari va ularga qo'yiladigan talablar.

Reja

1. *Yirik masshtabli kadastr plan va kartalarining vazifalari*

2. *Yirik masshtabli kadastr kartalari qo'yiladigan talablar*

Davlat kadastrlari, yagona tizimining tarkibiy qismi hisoblanadi hamda u davlat kadastrini yuritiladigan tabiiy, xo'jalik obyekti yoki boshqa obyekt muayyan turining geografik joylashuvi, huquqiy maqomi, miqdor, sifat tafsilotlari va bahosi to'g'risidagi yangilanib turiladigan ma'lumotlar va xujjatlar tizimidan iborat bo'ladi.

Davlat kadastrini yuritishning asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat:

- Kadastr obyektlarining har bir turi bo'ycha O'zbekiston Respublikasining butun xududini to'la qamrab olish;

- Fazoviy koordinatalarning yagona tizimini qo'llash;

- Kadastrga doir axborotni shakllantirish uslubiylatining yagonaligi;
- Kadastga doir axborotlarning aniqligi va ularni hamma uchun ochiqligi.

Yirik masshtabli kadastr karta va planlari umumdavlat kartalari bo'lib xalq xo'jaligini ehtiyojini qondirish, davlat kadastr tizimini yuritish va kadastr ma'lumotlarini ma'lum geografik makonga bog'lab muayyan zamonda ko'rsatish uchun xizmat qiladilar.

Bir xil mavzudagi va bir xil masshtabdagi kadastr kartalarining mazmuni, qo'llanilgan shartli belgilari va legendalari umumiy bo'ladi. Kadastr kartalari muntazam ravishda yangilanib turadilar.

Davlat kadastr kartalari quyidagi vazifalarni bajarish uchun ishlatiladi:

1. Tabiiy geografik va sosial iqtisodiy jarayonlarni o'rganish uchun batafsil ma'lumotlar olish.
2. Tabiiy va sosial iqtisodiy boyliklarni zahirasini, chegarasini va geografik joylashishini bilish.
3. Soliqlar chegarasini (miqdorini) aniqlash (Yer va boshqa tabiiy boyliklardan foydalanganligi uchun).
4. Yer uchastkalari, ekin maydonlari, yaylovlar, o'tloqlar, o'rmonlar va x.k. baholash va tan narxini aniqlash.
5. Tabiiy va sosial iqtisodiy boyliklardan oqilona foydalanish yo'llarini aniqlash va chora tadbirlarni belgilash.
6. Tabiatni muhofaza qilish, uning boyliklarini baholash, qayta ishlash, ko'paytirish va ekologik muvozanatni saqlash uchun.

Kadastr kartalarida tabiiy va sosial iqtisodiy boyliklar, voqyea va hodisalarning geografik joylanishi berilibgina qolmasdan ularning miqdor va sifat ko'rsatkichlari mutloq miqdorda, ma'lum bir vaqtdagi yangi ma'lumotlarga asoslanib kartada obrazli – belgilar asosida tasvirlanadi. Shuning uchun yirik masshtabdagi davlat kadastr kartalari (planlari) quyidagi talablarga javob berishlari kerak:

- Bir xildagi geografik koordinatalar, balndliklar va nomenklatura tizimida bo'lishi;
- Bir xildagi shartli belgi va legendalar tizimida tasvirlanishi;
- Qo'llanilgan masshtab aniqligida kartaga olinayotgan tabiiy, sosial-iqtisodiy boyliklarni, hamda boshqa voqyea va xodisalarni hozirgi holatini, o'ziga xos xususiyatlarini, zamon va makonda joylashishini va foydalanishini kartografik tasvirlarda ifodalash;
- Jihozlanishi sodda, o'qilishi qulay va kerakli ma'lumotlarni tezkor olish imkoniyatlarini berishi kerak;
- Qo'llanilgan masshtab aniqligida geografik koordinatalarni aniqlash, kartaga olingan tabiiy va sosial-iqtisodiy boyliklarni sifat va miqdor ko'rsatkichlarini aniqlash va kerakli kartometrik ishlarni olib borish imkoniyatlarini berishi;
- Kartalar ma'nosi va nomenklatura varaqlarining chegaralari o'z aro kelishilgan bo'lishi, ya'ni bir birini ma'no va chegaralarini inkor etmasligi, ya'ni aynan qayd etishlari kerak;
- Davlat kadastr kartalari uchun yagona kartografik asos qo'llanishi;
- Bir-biriga yaqin qo'shni listlar (karta varaqlari) kartada ifodalangan barcha ma'lumotlar, chegaralar, nomlar va xokazolar bo'yicha solishtirilganda bir xil bo'lishi;

- Davlat kadastrlari kartalarining legenda va shartli belgilari davlat kadastr xizmati talablariga mos va kartalardan foydalanuvchilar imkoniyatlarini hisobga olgan holda tuzilgan bo'lishi lozim.

1. *Davlat kadastrini yuritishning asosiy prinsiplari nimalardan iborat?*
2. *Yirik masshtabli kadastr plan va kartalarining mazmuni va vazifalari nimadan iborat?*
3. *Yirik masshtabli kadastr kartalari qanday talablarga javob berishi kerak?*

10 - MA'RUZA

Yirik masshtabli kadastr kartalarini loyihalash va tuzishning nazariy asoslari **Reja**

1. *Yirik masshtabli mavzuli kartalar*
2. *Tabiiy va sosial iqtisodiy boyliklarni yirik masshtabli kadastr kartalarga olishning nazariy asoslari.*

Ko'pchilik sohalar bo'yicha xalq-xo'jaligini rivojlantirish, tabiiy va sosial iqtisodiy boyliklarni baholash uchun; tabiiy boyliklarni qayta tiklash, muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish uchun; Sanoat, qishloq xo'jaligi, transport va boshqa korxonalarni loixalash va qurish uchun; Ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish uchun; Davlat kadastr tizimini yuritish uchun; Xalq-xo'jaligini boshqarish va boshqa ko'pgina ishlar uchun yirik masshtabdagi maxsus mavzuli plan va kartalar ishlatiladi. Bularning ko'pchiligi qo'lyozma holatida yoki ma'lum korxonalar uchun nusxa ko'chirish bilan cheklaniladi.

Geologik, tuproq, o'rmon, qishloq xo'jaligi, shaharlar va boshqa ko'pgina yirik masshtabli mavzuli kartalar ananaviy dalada s'yomka qilish yo'li bilan tuziladilar va ko'pchilik kartalar uchun asos bo'lib xizmat qiladilar. Aholi, transport, iqlim, gidrologik, iqtisodiy va ko'pgina shularga o'xshash plan va kartalar, statistik ma'lumotlar, kuzatuv va qishloq xo'jaligi ma'lumotlari, hamda iqtisodiy ko'rsatkichlarni o'rganish, qayta ishlash natijasida tuziladilar.

Yuqoridagi kartalardan faqatgina geologik, tuproq, o'rmon, qishloq xo'jaligi va hozirgi vaqtda davlat kadastrlari kartalarini tuzish davlat tasarrufiga olingan va maxsus kartografik xizmatlar barpo qilingan, masalan:

Geologik kartalar, ularning masshtab qatori 1:50 to 1:10 000 000 gachayn.

Geologik davlat kartalari asosan 1:50 000, 1:200 000 va 1:1 000 000 masshtablarda, umumdavlat nomenklaturasi va topografik kartalar varaqlari asosida chop etiladilar. Geologik kartalar ma'nosi, asosan yirik masshtabli, bevosita dala sharoitida s'yomka qilingan kartalar asosida tuziladi. Ularning legendasi va shartli belgilari unifikasiya qilingan (bir xil shaklga keltirilgan) va barcha geologik kartalarning ma'nosini ifodalashda kelishilgan ranglar, shartli belgilar va bir xildagi kartografik tasvirlash usullari ishlatiladi. O'zbekiston Respublikasida geologik kartalar tuzish bilan O'zbekiston Respublikasi vazirlar mahkamasi qoshidagi geologiya bosh boshqarmasi va geologiya ilmiy tekshirish institutlari shug'ullanadilar.

Tuproq kartalarining masshtab qatori 1:5 000 to 1:50 000 bo'lib, ular qishloq xo'jaligi korxonalari va ilmiy tekshirish muassasalari orqali s'yomka qilinadi. Ular asosan qishloq xo'jaligi ishlarini yurgizish, nazorat qilish va rejalashtirish uchun, hamda tuproq bonitrovkasini va yer fondini hisobga olish, yer kadastri tizimini olib borish, meliorativ ishlarni rejalashtirish va yuritish, yaylov va o'tloqlarni holatini o'rganish va yaxshilashda foydalaniladilar.

O'zbekiston Respublikasida tuproq kartalarini tuzish bilan O'ZDAVERLOIHA ilmiy ishlab chiqarish instituti va O'zbekiston Fanlar akademiyasining tuproqshunoslik ilmiy tekshirish instituti shug'ullanadi.

O'rmon kartalarining masshtab qatori 1:5 000 to 1:50 000 bo'ladi. Bu kartalar o'rmonlarni geografik tarqalishini, daraxt turlarini, yoshini, zichligini va o'rmon bonitetini ifodalaydilar.

O'rmon kartalari bevosita dala sharoitida s'yomka qilinadi va ular o'rmonlardan foydalanishda, ularni qayta tiklash va muhovaza qilishda ishlatiladilar. Bu kartalarning o'rni Rossiya davlatida juda katta chunki bu davlatning 3G'1 qismini o'rmonlar tashkil qiladi. O'rmon kartalarining s'yomkasi davlat geodezik tarmog'iga bog'lanmagan holda (geodezik asossiz) va relyefsiz olib boriladi. Bu ularning katta kamchiligi hisoblanadi. O'rmon kartalarining asosiy manosi sifatli rang usulida dominant daraxt turlarini o'sish massiv va areallarini ko'rsatish, daraxtlar yoshi, zichligi va sanoat ahamiyatiga egaligiga urg'u beriladi.

Qishloq xo'jaligi kartalarining turlari birmuncha ko'p bo'lib, ularning masshtab qatori 1:10 000 dan to 1:500 000 gacha bo'ladilar. Barcha qishloq xo'jaligi tashkilotlari 1:10 000 – 1:25 000 masshtabdagi «Yerlardan foydalanish» kartalari bilan ta'minlanganlar. Qishloq xo'jaligi ekinlarini almashlab ekish, meliorativ chora tadbirlarini, rejalashtirish va olib borish; Sho'rlanish va eroziyaga qarshi chora tadbirlarni olib borish uchun turli xildagi yirik masshtabli plan va kartalar bilan jamoa xo'jaliklari, qishloq xo'jalik korxonalari va shirkatlari ta'minlanganlar. Bular qatoriga quyidagi kartalar kiradilar:

1. Ho'jaliklarni yerlardan foydalanish.
2. Yer fondi.
3. Tuproq.
4. Tuproq sho'rlanishi.
5. Yerlarni baholash.
6. Tuproq bonitirovkasi.
7. Agroximik.
8. Yer kadastri va xokazolar.

Qishloq xo'jaligi kartalari, ko'pchilik hollarda davlat geodezik tayanch shahobchalariga bog'lanmaganlar va ulara koordinatalar to'ri qo'llanilmaydi. Bu hol kartalarning katta kamchiligi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida qishloq xo'jaligi kartalarini tayyorlash, yangilash va nashr qilish bilan O'ZDAVERLOIHA ilmiy ishlab chiqarish instituti shug'ullanadi. Bu institut qoshida «AGROKARTA» kartografik fabrikasi mavjud.

Yirik masshtabli mavzuli kartalar xalq xo'jaligining ko'p tarmoqlarida, ilmiy ishlab chiqarish korxonalarida, ilmiy tekshirish institutlari va ilmiy ekspedisiyalarda qo'lyozma tarzida tayyorlanadilar va hisobotlarga ilova qilinadilar. Yangi yerlarni o'zlashtirish, sanoat komplekslarini barpo qilish, gidrotexnik inshootlarni qurish, kanal,

yo'l va xokazolarni barpo qilish yirik masshtabli mavzuli va topografik plan va kartalar orqali olib boriladi.

Tabiiy va sosial iqtisodiy boyliklarni yirik masshtabli kadastr kartalarga olishning nazariy asoslari.

Tabiiy va sosial iqtisodiy boyliklarni davlat kadastr tizimi maqsadlarida kartaga tushirish, jamiyat xayotini yaxshilash va rivojini taminlash niyatida bu boyliklarni hisobini olish, o'rganish, o'zlashtirish, qayd qilish va ulardan oqilona foydalanish yo'llarini izlash kartaga olishning asosiy yo'nalishi va maqsadini tashkil qiladi.

Xalq-xo'jaligida foydalanilayotgan tabiiy va iqtisodiy resurslarni hozirgi holatini chuqur o'rganish, ularni har birini alohida-alohida (tuproq, o'simlik, suv, xayvonot olami, binolar, inshootlar, avtomobil yo'llari va xokazolar) davlat kadastrlari sifatida kartaga olish yoki planda bu boyliklarni sifat va miqdor ko'rsatkichlarini, tannarxi va foydalanuvchilarni, olingan foyda va uning miqdorini tasvirlash yirik masshtabli kadastr kartalarining asosini tashkil qiladi.

Geografik karta – zamon va makondagi borliqni u yoki bu holatini tasviriy belgilarda shartli umumlashtirilgan ravishda ifodalangan modeli hisoblanadi. Kartografik model voqyea va hodisalarni nafaqat tashqi, balki ichki aloqalarini va mohiyatlarini ham alohida-alohida tasvirlash imkoniyatini beradi.

Haqiqiy voqiylikni geografik joylanishi, ichki va tashqi aloqalarini, tuzilishini, sifat va miqdor ko'rsatkichlarini, bahosi va tannarxini tasviriy belgilarda shartli umumlashtirilgan holda ifodalaydigan kartografik modelni yaratish, yirik masshtabli kadastr kartalarini tuzishning nazariy asoslari hisoblanadi. Kartografik modellar voqyea va hodisalar to'g'risida jamg'arilgan axborot va ma'lumotlarni o'ziga hos usullarda tarqatish imkoniyatini beradilar.

Yirik masshtabli kadastr kartalarini loixalash va tuzish murakkab jarayon, chunki kartalarning maqsadi va vazifalariga ko'ra ularda tasvirlanadigan voqyea va hodisalarni sifat va miqdor ko'rsatkichlari aniqlanib, tahlil qilinib, tannarxi va qiymati baholanib, ma'lum geografik xududga bog'langan holda kartada o'z aksini topadilar.

Davlat kadastr kartalar tizimi ma'lum tabiiy yoki ma'muriy xududda tarqalgan sosial iqtisodiy va tabiiy resurslarning hozirgi holati to'g'risidagi ma'lumot va axborotlarni o'zida mujassamlashtiradilar. Shu jihatdan kadastr kartashunosligi hozirgi kunlarda dolzarb mavzulardan biridir.

Yirik masshtabli kadastr kartalari mazmuniga ko'ra 2 ta guruhga bo'linadilar:

1. Tabiiy boyliklar kadastr kartalari.
2. Sosial-iqtisodiy resurslar kadastr kartalari.

Vazifalari va foydalanishiga ko'ra ikkala guruh kartalari ham amaliy, aniq maqsadga yo'naltirilgan kartalar hisoblanadilar. Ular loixalashtirish, rejalashtirish va davlat soliq muassasalari uchun asosiy hujjat bo'lib xizmat qiladilar. Kadastr kartalarining ilmiy ahamiyati yanada beqiyosdir, ular har xil ilmiy izlanishlar uchun aniq, har tomonlama ishonchli ma'lum geografik xududga bag'ishlangan bebaho ma'lumotlarni beradilar.

Yirik masshtabli kadastr kartalarini loihalash va tuzish muammolarining nazariy va amaliy asoslari bo'yicha quyidagi olimlarning xissalari katta K.A.Salishev, I.P.Zaruskaya, A.P.Zolovskiy, I.Yu.Leviskiy, V.P.Razov va boshqalar.

O'zbekistonda kadastr kartashunosligini shakllanishiga quyidagi olimlar o'z xissalarini qo'shmoqdalar T.Mirzaliyev, G'.A.Tolipov, J.S.Qoraboyev, T.Qoraboyeva, B.T.Qurbonov, A.A.Tursunov va boshqalar.

Davlat kadastr kartashunosligi kartografiya fanining yangi va dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yo'nalishning shakllanishi va rivojlanishi bozor iqtisodiga o'tish bilan bevosita bog'liqdir.

O'zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy va tabiiy voqyea va hodisalarni, ularni xududiy farqlanishini, sifat va miqdor ko'rsatkichlarini o'rganish, tahlil qilish va baholash uchun kartografik tadqiqot usullaridan foydalanishni taqozo etadi. Bu usullar, nafaqat xududiy farqlanishni, balki ularga mos xududiy tabiiy va iqtisodiy majmualar tizimini, ularning rivojlanish qonuniyatlarini ham aniqlash imkonini beradi va turli ilmiy asoslangan bashoratlar, chora tadbirlar yaratish imkoniyatini beradi.

Davlat kadastr tizimi uchun yirik masshtabdagi kadastr kartalari asosiy hujjatlardan biri hisoblanadi. Bu O'zbekiston Respublikasining davlat yer kadastr to'g'risidagi qonunida ham o'z ifodasini topgan.

Kadastr kartalarining obyektlari sifatida tabiiy, ijtimoiy-iqtisodiy resurslar va xalq xo'jaligining xilma-xil tashkiliy birliklari (jamoalar xo'jaliklari, zavod va fabrikalar, firmalar va x.k.) boyliklarini ko'rsatish mumkin.

- 1.Qanaqa yirik masshtabli mavzuli davlat kartalarini bilasiz?
- 2.Yirik masshtabli mavzuli kartalar qayerlarda yaratiladi va ishlatiladi?
- 3.Yirik masshtabli kadastr kartalarini asosini nima tashkil qiladi?
- 4.Yirik masshtabli kadastr kartalarini tuzishning nazariy va amaliy asoslari nimadan iborat?
- 5.Qanaqa turdagi davlat kadastr kartalarini bilasiz va ularning obyektlari nima?

11- MA'RUZ A

Yirik masshtabli kadastr kartalarining xususiyatlari.

Reja

- 1.Zamon va makonda o'xshashligi.
2. Kadastr kartalaririni generalizasiya qilish

Geometrik o'xshashlik kartada ifodalangan obyektlarning (narsalarning) shakli va katta-kichikligi, hayotdagi haqiqiy o'lchamlariga juda yaqin bo'lishi, planlarda esa aniqlik darajasi yanada yuqoori bo'lishini taminlaydi. Kartalarning bu xususiyati kartografik ishlarni berilgan masshtab imkoniyatida kartada o'lchash ishlarini aniq olib borishni ta'minlaydi.

1. Zamon o'xshashligi. Ma'lum davrga (vaqtga, asr, yil, oy, kun va xoko.) tegishli voqyea va hodisalarni holatini hamda rivojlanishini kartada tasvirlanishi yoki o'z aksini topishi.

2. Aloqalarning o'xshashligi, voqyea va hodisalarning bir biri bilan bo'lgan aloqalarining va ichki munosabatlarining o'xshashligi.

3. Mazmunan birligi – hayotdagi va kartada tasvirlangan voqyea va hodisalarni mazmunini bir-biriga mosligi, bir-birini inkor qilmasligi kartalarning asosiy xususiyatlaridan biridir. Ma'no va uning chegaralarini bir biriga mos kelish darajasi, albatta shu voqyea va hodisalarning ichki aloqalarini, (negizini, genezisini) iyerxariyasini o'rganilganligi, bular to'g'risidagi axborot va ma'lumotlarning aniqligi, ilmiy asoslanganligi, ularni qayta ishlash usullari va umumlashtirish (generalizasiya) qonun - qoidalarining qo'llanishiga ham bog'liq.

Model va obyektning bir-biriga aynan mos kelishi yirik masshtabli kartalarda, ayniqsa analitik va inventarizasion kartalarning o'ziga xos xususiyatlaridan biridir.

4. Yirik masshtabli kartalarda mavxumlik darajasi, ularda tasvirlanadigan voqyea va hodisalarni umumlashtirish, ya'ni generalizasiya darajasiga bog'liq. Maqsadga muvofiq ma'lumotlarni tanlab olish, umumlashtirish va qayta ishlash karta mazmunini bir maqsadga yo'naltirishga katta imkon beradi.

5. Kartalarning mazmuni va maqsadiga ko'ra ma'lumotlarni tanlab ko'rsatish, voqyea va hodisalar to'g'risida har bir ma'lumotni bir-biridan ajratib alohida-alohida tasvirlash imkoniyatini beradi. Har bir karta voqyea va hodisalarning ma'lum bir qisminigina tanlab tasvirleydi, Lekin kartalar majmui yoki tizimi, murakkab voqyea va hodisalarni ifodalash imkonini beradilar. Bunday kartalar to'plami murakkab voqyea va hodisalarning ichki va tashqi aloqalarini birgalikda va alohida-alohida o'rganish, tahlil qilish va baholash imkonini beradi.

6. Kartalarda bir necha xildagi voqyea va hodisalarning hozirgi holatini, miqdor va sifat ko'rsatkichlarini tahlil qilib, qayta ishlab, umumlashtirib, ularga yaxlit ilmiy asoslangan ma'no berilishini kartografik sintez deyiladi. Sintetik kartalarning mazmuni ancha boydir, ular har xil ilmiy izlanishlar natijasida olingan sifat va miqdor ko'rsatkichlari, dala-qidiruv ishlari natijalari va meyoriy malumotlarga asoslanib tuziladilar.

7. Kartaning metrikligi uning afzal xususiyatlaridan biridir. Bu xususiyat kartografik proyeksiyada qo'llangan matematik qonun-qoidalar hisobiga taminlanadi. Kartaning masshtabi, unda qo'llangan shkalalar va turli shartli belgilar gradasiyalari kartada quyidagi har xil o'lchov ishlarini va aniqlashlarni olib borish imkoniyatini beradi:

- Miqdor va qiymat ko'rsatkichlarni aniqlash;
- Sifat ko'rsatkichlarini aniqlash;
- Nisbiy va absolyut (mutloq) o'lchamlarda o'lchov ishlarini olib borish;
- Geografik va to'g'ri burchakli koordinatalarni aniqlash;
- Matematik modellarga geografik asos yaratish;
- Sifat va qiymat jihatlarini ballarda baholash.

Joydagi va kartadagi ma'lum nuqta, chiziq yoki belgining bir-biriga aynan o'xshashligi ham kartaning metrikligi bilan taminlanadi.

Kartadagi tasvirning uzluksizligi va yaqqolliги uning asosiy xususiyat va fazilatlaridan biridir, u shular tufayli boshqa modellardan ajralib turadi. Kartalarda

tasvirlanayotgan voqyea va xodisalarni geografik joylanishi, ichki va tashqi aloqalarini, sifat va miqdor ko'rsatkichlarini yaxshi o'rganilganida bu xususiyat yanada ortadi.

1. *Yirik masshtabli kadastr kartalarining asosiy xususiyatlari nimadan iborat?*

2. *Yirik masshtabli kadastr kartalarida generalizasiya va metriklik xususiyatlari.*

12- MA'RUZ A

Yirik masshtabli kadastr kartalarining asosiy turlari va guruxlari

Reja

1. *kadastr kartalarining asosiy turlari*

2. *kadastr kartalarining guruxlari*

2000 yil 15 dekabrda qabul qilingan davlat kadastr to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi qonuniga muvofiq, davlat kadastr yuritiladigan tabiiy, sosial iqtisodiy yoki boshqa boylik muayyan turining geografik joylashuvi, huquqiy maqomi, miqdor, sifat ko'rsatkichlari va bahosi to'g'risidagi yangilanib turadigan ma'lumotlar va xujjatlar tizimidan iborat bo'ladi. Shu qonunga binoan kadastr yuritiladigan boylikning (obyekt) kadastr kartasi yoki plani, kadastr xujjatlarining asosiy turlaridan biri hisoblanadi.

Kadastr kartasi yoki plani kadastr olib borilayotgan boylikning (obyekt)

joylashgan yerlarini, ularning geografik o'rne va chegaralarini, muhofaza xududlari, baholash, miqdor va sifat tavsiflarini aks ettiruvchi grafik chizma xujjat bo'lib, u qog'ozda magnit va boshqa vositalarda tuzilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi davlat kadastrlari yagona tizimining tarkibi yigirma bir (21) turdan tashkil topgan. Ularning har birining kadastr kartalari mazmuniga quyida alohida-alohida to'xtab o'tamiz:

- Davlat yer kadastr kartalari, yerlarni geografik joylashgan o'rne, ularning turlari, kategoriyalari, o'lchami, tannarxi, foydalanishi va yerga egalik qilish maqomini o'zida aks ettiradigan kartalardir. Yer kadastr kartalari barcha xalq xujaligida foydalaniladigan yerlar va qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar uchun tuziladi (sug'oriladigan, lalmi, ko'p yillik bog'lar, bo'z yerlar, yaylovlar va boshqa qishloq xo'jalik yerlari).

Aholi punktlari, sanoat, transport, aloqa, mudofa, tabiatni muhofaza qilish, rekreasiya, o'rmon fondi, suv fondi, zahira, tarixiy va boshqa maqsadlarga mo'ljallangan yerlar kadastr kartalari, kadastr tizimi ehtiyojlariga qarab alohida – alohida tuzilishi mumkin.

- Foydali qazilma konlari, belgilari va texnogen hosilalar davlat kadastr kartalari, foydali qazilma konlarining zahiralarini geografik joylanish chegaralarini, miqdorini, o'rtacha kunlik va yillik qazib olish miqdorini, va ishlov berish usullarini ularda qo'llaniladigan texnika turlarini, o'zida aks ettirishlari kerak. Hamda bu kartalarda texnogen hosilalar turlari, ular egallagan joyining maydoni va bu chiqindilarning miqdori ko'rsatiladi.

- Davlat suv kadastr kartalari, daryolar ko'llar, suv omborlaridagi suvlar hamda yer osti suvlarining miqdor va sifat ko'rsatkichlarini tasvirlashga bag'ishlanadi. Sun'iy suv inshootlari (suv omborlari, kanallar) da ularning suv sig'imi va filtrasiya (shimilish) miqdori ko'rsatiladi.

Yer osti suvlarining tarqalish areallari, artizan va boshqa quduqlarning geografik joylanishi, ulardan olinayotgan suv miqdori, suvning sifati tasvirlanadi.

Xalq xo'jaligida foydalaniladigan suv miqdoriga alohida e'tibor beriladi. Masalan, ichimlik suv va sanoat va qurulish inshootlari uchun mo'ljallangan suv va sug'orish uchun mo'ljallangan suvlar.

Daryolar suv rejimining turli davrlari (to'linsuv, kamsuvli, toshqin) uchun oqim ko'rsatkichlarining xududiy va vaqt bo'yicha o'zgarishlari tasvirlanadi.

- Davlat o'rmon kadastr kartalarida o'rmonlarning geografik tarqalish areallari, ularning turlari, daraxtlarning balandligi, zichligi, yoshi va yog'och miqdori ko'rsatiladi. O'rmonlarning qaysi kategoriyaga mosligiga alohida urg'u beriladi. (Sanoat, muhofaza, ixota, va hokazo). Sun'iy va tabiiy holda qayta tiklangan o'rmonlar, ularning turlari, sifat va miqdor ko'rsatkichlari to'g'ri baholanib tasvirlanadi.

- O'simliklar dunyosi obyektlari davlat kadastr kartalarida yaylov va o'tloqlarning geografik joylanishi, xosildorligi, foydalanish vaqti, dominant o'simliklar turi va boqiladigan mollar soni ko'rsatiladi. Yaylov va pichanzorlarning hozirgi holati, sifati, degradasiyaga berilgan berilmaganliklari baholanib tasvirlanadi.

Respublikamiz o'simliklarining 600 dan ortiq turi dori tayyorlash uchun yaroqli, 103 turidan bo'yoq olish va 560 turidan efir moyi olish mumkin. Sanoat uchun xom-ashyo hisoblangan o'simlik turlarining va muhofazaga muhtoj o'simlik turlarining tarqalish areallari, hosildorligi, sifati va miqdor ko'rsatkichlari alohida ifodalanadilar.

- Xayvonot dunyosi davlat kadastri kartalarida xayvonlarning turi, miqdori va yashash areallari ko'rsatiladi. Mo'ynali va ov hayvonlarining ovlash davri va soni ko'rsatiladi. Muhofazaga muhtoj va qizil kitobga kiritilgan xayvonlarning soni va yashash areallari alohida tasvirlanadi. Kadastr kartalari alohida baliq yoki xayvon turiga yoki ularning bir guruhi uchun ham tuzilishi mumkin.

- Alohida muhofaza etiladigan tabiiy xududlar davlat kadastri kartalari bu qo'riqxonalar, buyurtmalar (zakaznik), tabiatning diqqatga sazovor yerlari kartalari hisoblanadi. Bu kartalarda muhofaza etiladigan xududning geografik joylanishi, chegaralari va u yerda uchraydigan tabiiy va iqtisodiy boyliklarning sifat va miqdor ko'rsatkichlari tasvirlanadi.

- Binolar va inshootlar davlat kadastri kartalarida binoning joylashgan o'rni, qavat va xonalar tasvirlanadi. Har bir bino uchun ishlatilgan qurilish materiallarining turi, narhi va tannarxi ko'rsatiladi. Bino uchun xizmat qiladigan texnika vositalarining (lift, nasos va x.k.) turlariga ham izoh beriladi. Telefon tarmoqlari, kanalizasiya quvirlari va shaharning qaysi xududida (zonasida) joylashganligi ifodalanadi.

- Davlat shaharsozlik kadastri kartalari shahar kvartallari, ularda joylashgan bino va inshootlar, qurilish maydonlari, istiroxat bog'lari, ochiq yerlar, anxorlar, kanal va kolektorlar sifat va miqdor ko'rsatkichlari to'g'risida batafsil ma'lumotlar beradilar.

- Gidrotexnika inshootlari davlat kadastri kartalari gidrotexnika inshootlarining sifat va miqdor ko'rsatkichlari, geografik joylanishi, suv sig'imi (maksimal va minimal) trubinalar soni va quvvati, sutkalik, oylik va yillik suv sarfi ifodalanadi.

- Tarixiy va madaniy yodgorliklar davlat kadastri kartalari, yodgorliklarni geografik joylashgan o'rni, qurilgan vaqti, turi va hozirgi holati bo'yicha batafsil ma'lumotlarni o'zida aks ettiradilar. Har bir yodgorlik uchun alohida kadastr plani sifat va miqdor ko'rsatkichlari bilan, foydalanish turi va usuli aks ettirilgan holda tayyorlanadi.

- Avtomobil va temir yo'llar davlat kadastri kartalari, yo'llarning sifat va miqdor ko'rsatkichlarini ya'ni avtomobil yo'llarini, enini, uzunligini, xizmat ko'rsatish doirasini, yo'l usti qoplamining turini va ularning tannarxlarini o'zida aks ettiradilar. Temir yo'llar kadastr kartasida, temir yo'lning necha yo'ldan tashkil topganligi, qurilgan va ishga tushirilgan vaqti, elektrlashtirilganligi, pasajir va yuk tashish miqdori ko'rsatiladi.

Bulardan tashqari har ikkala yo'l uchun xizmat qiladigan punktlar, bekatlar, stansiyalar, ularning qiymati, narx (tannarxi, sotilish narxi va x.k.) ko'rsatkichlari tasvirlanadi. Karta mazmunida yo'llarni tamirlash va zamon talablariga mos ravishda ushlab turish uchun ketadigan xarajatlar miqdori ham ko'rsatiladi.

- Transport quvirlari davlat kadastri kartalarida quvurlarni qurilgan yili, turi, ishga tushirilgan vaqti, ularda tashiladigan maxsulotning turi, sifat va miqdor ko'rsatkichlari tasvirlanadi. Mahsulot saqlanadigan omborlar, ularning jihozlari, jihozlarning turlari va tannarxi ko'rsatiladi. Quvurlarni yo'nalishi, chuqurligi va geografik joylashuvi aniq ifodalanadi.

- Aloqa obyektlari davlat kadastri kartalari aloqa obyektlarining geografik joylanishi, maqomi, xizmat ko'rsatish turi, doirasi miqdori va narxlarini o'zida aks ettiradilar. Kuchaytirish stansiyalari va ularning ta'sir doirasining kengligi kilometrda beriladi va joylashgan o'rning koordinatalari aniq ko'rsatiladi.

Har bir aloqa obyekti uchun uning telefon raqamlari (abonentlar) sonining miqdori ko'rsatiladi.

- Energetika obyektlari davlat kadastri kartalarida, energetika obyektlarining joylashgan o'rni, turi, chegaralari, ishlab chiqarish quvvati va xizmat ko'rsatish doiralari tasvirlanadi.

- Ishlab chiqarish va iste'mol chiqindilarini ko'mib tashlash va utillashtirish joylari davlat kadastr i kartalari asosan plan tariqasida tuziladi, ularda chiqindilarni kelib chiqishi, turlari, miqdori, utillashtirish usullari va ko'miladigan maydonning chegaralari, ma'lum geografik muhitga bog'langan holda tasvirlanadi. Chiqindilarni turlari va miqdori, qayta ishlash usullariga alohida urg'u beriladi.

- Tabiiy havfi yuqori bo'lgan chegaralar davlat kadastri kartalari ham asosan plan tariqasida tuziladi, ularda tabiiy havfi yuqori bo'lgan joylarning (surilma, ko'chma, ko'chki, jarlik, ko'l va x.k.) aniq chegaralari, miqdori (obyemi) tasvirlanadi. Tabiiy havfning yuqorilik darajasi, zarar keltirish miqdori va chegaralari ko'rsatiladi.

- Texnogen havfi yuqori bo'lgan chegaralar davlat kadastri kartalari ham asosan plan tariqasida tuziladilar. Ularda texnogen havfi yuqori bo'lgan joylarning chegaralari, geografik joylanishi, sifat va miqdor ko'rsatkichlari ifodalanadi. Havfning yuqorik darajasi, zarar keltirish miqdori va taxminiy chegaralari ko'rsatiladi.

- Kartografiya-geodeziya davlat kadastri kartalarida O'zbekiston Respublikasining kartografik ma'lumotlar bilan ta'minlanganligi ularning turi, masshtabi, miqdori va bosilib chiqqan yili ko'rsatiladi. Har bir ma'lumot uchun egallagan hududi va zamonaviyligi aniq ko'rsatiladi.

- Hududlar davlat kadastri kartalari ma'lum hududlar uchun tuziladi va shu hududning barcha ma'lumotni o'z ichiga oladi.

Barcha davlat kadastr i kartalarida ishlab chiqarishda band bo'lgan ishchi kuchlari hisobga olinadi.

Davlat kadastrlari yagona tizimning tarkibiga qonun bilan belgilanadigan boshqa davlat kadastrlari ham kirishi mumkin. Kadastr karta va planlarning mazmuni va masshtab qatori zamon talabiga qarab o'zgarib borishi va takomillashib turishi, tabiiy xol, chunki bu karta va planlar doimo, muntazam holda yangilanib turishlari, tabiatda va ishlab chiqarishda bo'lgan o'zgarishlarni o'zlarida aks ettirishlari shart.

1. Yirik masshtabli kadastr kartalarining asosiy mazmunini nimalar tashkil qiladi?

2. Tabiiy xavfi bor bo'lgan rayonlar kadastr kartalarida qanday ko'rsatkichlar ko'rsatiladi va ulardan qanday maqsadlarda foydalaniladi?

13- MA'RUZ A

Yirik masshtabli kadastr kartalarini yer kadastr i kartasi misolida tuzish

Reja

1.Yirik masshtabli tuproq kartalarini tuzish tartibi

2.Tuproq kartalari

Davlat va jamoa xo'jaliklarining tuproqlarini tekshirish va tuproq kartasi tuzish ishlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Kengashining 1959 yil 20 aprelda «O'zbekiston Respublikasi davlat va jamoa xo'jaliklarida tuproq tekshiruv ishlarini o'tkazish va tuproq agrokimyo xizmatini tashkil qilish to'g'risida» gi 270-qaroriga binoan o'tkazildi. Bu qarorga asosan O'zbekistonda tuproqshunoslik va o'g'itlar bo'yicha xizmat tashkil qilinib, unga quyidagi vazifalar yuklangan:

- davlat va jamoa xo'jaliklarining agronomik tuproq kartalarini tuzish va tuproqni asrash, unumdorligini oshirish va holatini yaxshilash bo'yicha tadbirlarni rejalashtirish;

- mahalliy va sanoat o'g'itlarini to'g'ri ishlatish bo'yicha qo'llanma berish;

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Kengashi Qishloq xo'jalik vazirligiga va O'zbekiston qishloq xo'jaligi fanlar akademiyasiga «Tuproq tekshiruv ishlarini o'tkazish, tuproq kartalarini tuzish va meliorativ agrotexnik tadbirlarning tabaqalashtirilgan sistemasini ishlab chiqish bo'yicha» ko'rsatma, uslubiy qo'llanmalar va tadbirlar ishlab chiqish va nashr etish;

- nashr etilgan bu dasturlar, ko'rsatmalar va uslubiy qo'llanmalar ijrosi O'zbekiston hududida tuproq tekshiruv ishlarini olib boruvchi tashkilotlar uchun majburiylik vazifasini yukladi.

Bundan maqsad davlat va jamoa xo'jaliklarini tuproq kartalari bilan ta'minlash va shu tuproq kartalari yordamida almashib ekish sxemasini to'g'ri ishlab chiqish. O'g'itlardan yaxshi foydalanish, sug'orish va qayta ishlov berishni to'g'ri yo'lga qo'yish, shuningdek, tuproq eroziyasiga, botqoqlanishga va sho'rnalishga qarshi tadbirlar ishlab chiqishdir.

O'zbekiston hududida tuproq tekshiruv ishlarining bajarilishi natijasida quyidagilar ma'lum bo'ldi:

- xo'jaliklarning sug'oriladigan yerlarga 1:10 000, lalmikor yerlariga 1:50 000 va tog'li yaylov yerlariga 1:100 000 masshtabda tuproq kartalari tuzish zarur;

- sug'oriladigan maydonlarning muhim agronomik ishlab chiqarish xususiyatlarini aks ettiruvchi kartogrammalar, tuproq va uning qatlamlari mexanik tarkibi, chirindi va azotning tuproqdagi miqdorini ko'rsatuvchi maxsus kartalar tuzish;

- tuproq kartalariga tushuntirish xatlari yozish.

Bu tushuntirish xatlarida mavjud maydonning tabiiy sharoitlari haqida asosiy ma'lumotlar, xo'jalikning tuproqlari va ularni agronomik tavsiflash, shuningdek, tuproqning unumdorligini oshirish, sho'rlanishga va eroziyasiga qarshi kurash tavsiyalarini yozib berish zarurligi aniqlanadi;

- qishloq xo'jaligi yer turlari bo'yicha kontur tuproqlar to'g'risida ma'lumot va agrofon kartogrammalar qilish uchun ekinlarning hosildorligi bo'yicha ma'lumotlarni aniqlash;

Xo'jaliklar bo'yicha o'tkazilgan tuproq tekshiruv ishlari va tuzilgan tuproq kartalari asosida:

tumanlarnig 1:50 000 yoki 1:25 000 masshtabda tuproq kartasi tuziladi va tushuntirish xati yoziladi;

viloyatlarning 1:100 000 masshtabli tuproq kartasi tuziladi.

1. O'zbekiston Respublikasi vazirlar kengashining 1959 yil 20 aprel 270-sonli qarori to'g'risida nima bilasiz?

2. Tuproq kartalari qaysi masshtabda tuziladi?

III.2. Tayyorgarlik ko'rish ishlari

1. Ish joyi va hajmi aniqlanadi hamda bu ishlarni bajarish rejasi ishlab chiqiladi.

2. Ish bajariladigan tumanlar tuproqlarining gidrogeologiyasi, iqlim va boshqa tabiiy sharoitlarini izohlovchi va o'tgan yillardagi hujjatlar yig'iladi, o'rganiladi. Ilmiy ishlari rejasi tuziladi, kartografik asoslar tanlab olinadi va o'tgan yillarda qilingan tuproq kartalaridan ko'chirmalar tayyorlanadi.

3. Tuproqning fizik xossalarini o'rganish bo'yicha guruhlardagi tuproqshunoslar tuproqning tabiiy sharoitlarini aniqlashdan tashqari tekshirilayotgan tumanlarning ayrim tuproqlari fizik xossalari qanday o'rganilganligini aniqlaydilar.

4. Shu bilan birgalikda qishloq ho'jaligi ixtisoslashganligini tavsiflovchi agrotexnika, meliorativ tadbirlar va qishloq xo'jalik ekinlarining hosildorligi haqida ma'lumotlar yig'iladi.

5. Zaruriy izohlar, anjomlar va hujjatlar tayyorlanadi.

1. Tayyorgarlik ishlari qanday olib boriladi?

III.3. Dala sharoitida tuproq tekshiruv ishlari

Sug'oriladigan maydonlarda tuproq tekshiruv ishlarini bajarishda karta hujjatlariga asos bo'lib xo'jalikning chegarasi aniq ko'rsatilgan 1:10 000 masshtabdagi yer tuzish plani xizmat qiladi, lalmikor yerlar uchun va tog'li yaylovlar uchun esa, 1:25 000 masshtabdagi kartalar ishlatiladi.

Tuproqni tekshirishdan oldin tekshiriladigan maydonni aylanib, tuproqlarning tarqalish qonuniyati bilan tanishiladi va tuman bo'yicha sistematik ro'yxati qayta ko'rib chiqiladi. Bu ro'yxatga dala tekshiruv ishlari natijasida aniqlangan o'zgarishlar kiritiladi. Har bir xo'jalikdan dalada tuproq tekshiruv ishlari boshlanishi oldidan tuproqshunos xo'jalik maydonini aylanib ko'rib chiqadi va o'zining tekshiruv ishlarini olib borish marshrutlarini, qayerlarda asosiy chuqurlar kovlanishi kerakligini belgilab chiqadi.

Tuproqlarni tekshirish va tuproq kartasi tuzish uchun asosiy chuqurlar, G'razrezlar G' yarim chuqurliklar va chuqurchalar kovlanadi va yozib boriladi.

Asosiy chuqurlar tuproq morfologiyasini, u paydo bo'lgan jinslarni chuqur o'rganish va laboratoriyada ximiyaviy, fizikaviy tekshirish hamda boshqa xususiyatlarini bilib olish uchun namunalar olish maqsadida kovlanadi. Tuproqning butun profili va ona jinsi ko'p qismini ko'rsatish va ochib berishi uchun kovlangan asosiy chuqurlarning chuqurligi 200 sm dan kam bo'lmasligi kearak.

Yarim chuqurlar tuproq qalinligiga qarab 100-150 sm chuqurlikda kovlanadi. Bu chuqurlar tuproqning ona jinsigacha bo'lgan borliq profilini ko'rsatib turishi kerak. Chuqurchalar tuproq ayirmalari chegaralari va ularning ayrim belgilarini, shuningdek, asosiy chuqurlar qayerdan kovlanishi kerakligini aniqlash uchun chuqurligi 30-70 sm chuqurlikda kovlanadi.

Tog'li sharoitlarda va bo'linib ketgan tekisliklar tuzilishi ishlanganda kovlangan chuqurlar qiyalikning har xil ekspozitsiyasini xarakterlashi lozim. Murakkablik toifasi

bo'yicha bir xil tipdagi maydonlarda, xo'jalik faoliyati ta'sirida o'zgarishga uchragan bo'lsa, kovlanadigan chuqurlar sonini ko'paytirish mumkin. Kovlangan chuqurlar kartada G'XG' belgi va raqamlar bilan, asosiy chuqurlar 3 mm tomonli kvadrat bilan, yarim chuqur esa uch tomoni pastga qaragan uch burchak bilan ko'rsatiladi. Tuproq ayirmalari yagona raqmgga ega bo'lishi kerak.

1:5000 va 1:2000 masshtabda tuproq kartasi tuzishda reja asosida maxsus asboblarda yordamida har 20-50 mm oraliqda katak chiziladi va kovlanadigan chuqurning o'rnini belgilanadi. Kovlangan chuqurlar yordamida tuproqning morfologiyasi o'rganiladi. Tuproq qirqmasi tavsifi dala daftariga yozib boriladi. Amaldagi tuproqlar sistemalari asosida dala sharoitidagi nomi aniqlanadi.

Tuproq qirqmasining tavsifi yozib bo'lingandan so'ng tuproqlarni laboratoriyada tekshirish o'tkazish uchun genetik qatlamlaridan namunalari olinadi.

O'zoq yillar davomida qayta ishlash, sug'orish, botqoq yerlarning suvini qochirish, sho'rsizlantirish ishlari bilan bog'liq holda o'zgarishga uchragan tuproqlar alohida konturlar bilan ajratiladi.

Yirik masshtabli tuproq kartalari tayyorlashning asosiy vazifasi joylardagi suv va shamol eroziyasiga uchragan tuproqlarni chegarasini aniqlab, ularni kartaga tushirishdir.

Kartada ajratilgan tuproq ayirmalari konturlari katta-kichikligiga qarab bir necha tuproq qirqmalari bilan asoslanishi kerak. Har kuni daladan qaytilganda tuproq ayirmalari chegaralari tush bilan chizib chiqiladi.

1. Dala tekshiruv ishlari qanday va qaysi masshtabdagi kartalarda olib boriladi?

III.4. Kameral ishlari

Tugatish ishlari davrida quyidagilar bajariladi:

- dala sharoitida olingan yer osti suvlari va tuproq namunalari kimyoviy va boshqa laboratoriya tekshiruvlaridan o'tkaziladi;
- analitik tekshiruv ma'lumotlari asosida tuproq-tekshiruv hujjatlari qayta ishlanadi, solishtirib ko'riladi va umumlashtiriladi;
- jamoa va davlat xo'jaliklarining yakuniy tuproq kartalari tuziladi;
- tuproq kartasiga tushuntirish xati yoziladi.

Bu kartalarda yer va tuproq qatlamining xilma xil xususiyatlari, sifat va miqdor ko'rsatkichlari o'z ifodasini topadi.

Jamoa, shirkat, davlat va boshqa xo'jaliklarning tuproq kartalari sug'oriladigan yerlar uchun 1:10 000 masshtabda tuziladi. Tuproq kartalari uchun, xo'jaliklarning shu masshtabdagi yer tuzish planlari geografik asos bo'lib xizmat qiladilar. Bu asosda aholi yashaydigan joylar, sug'orish kanallari, ariqlar va drenaj tarmoqlari (zovurlar), sug'oriladigan dala maydonlarining chegaralari tasvirlanadi. Har qaysi maydon (kontur) tartib raqamiga ega bo'lib xo'jalik maydonlari konturlari qaydnomasida o'z aksini topadi.

Qabul qilingan umumiy legenda va shartli belgilar bilan geografik asosda har xil qishloq xo'jalik yer turlari, ya'ni – sug'oriladigan xaydalma yerlar, lalmikor xaydalma yerlar, yaylovlar, o'tloqlar, botqoqliklar, ko'p yillik daraxtlar, o'rmonlar, naqulay yerlar, do'ngliklar, taqirlar, shag'alli va toshloq yerlar va boshqalar ko'rsatilgan.

Kartada tuproq qatlami sifatli rang usulida tasvirlanadi. Har qaysi tuproq xili

rangdan tashqari o'z tartib raqamiga ega. Karta legendasidan tuproq to'g'risidagi quyidagi ko'rsatkichlarni olish mumkin. Tuproqning nomi, madaniylashganligi, mexanik tartibi, sho'rlanganlik darajasi, tuproqning yemirilishi, tuproqning skletligi, yer osti suvlarining sathi va boshqalar. Karta legendasida yana xo'jaliklarning yerdan foydalanishi bo'yicha har qaysi tuproq ayrmalari maydoni ko'rsatiladi. Karta ma'nosi tuproqning agronomik ishlab chiqarish guruhlari bilan boyitiladi. Hamma tuproqlar xossalari bo'yicha agronomik ishlab chiqarish xususiyatlari bo'yicha bir xil guruhlariga birlashtiriladilar.

Har qaysi guruhdan foydalanish uchun, ekin maydonlarini joylashtirish. Almashlab ekishni joriy qilish, agrotexnik va meliorativ tadbirlar majmuasini tuproqning ishlab chiqarish qobiliyatini oshirish, qishloq xo'jalik o'simliklaridan yuqori hosil olish uchun joriy qilish bo'yicha tavsiyanomalar yozilgan bo'ladi.

1. Yirik masshtabli tuproq kartalarini tayyorlashda kameral ishlar qanday olib boriladi?

2. Tuproq tug'risida qanday ko'rsatkichlar yig'iladi?

III.5. Sug'oriladigan yerlarni unumdorligi bo'yicha baholash **G'bonitirovka qilish G' tartibi** **G'.A.Tolipov bo'yicha.**

Respublikamizning yer resurslaridan oqiolona va samarali foydalanish, shuningdek, qishloq xo'jaligi ekinlari hosildorligini aniqroq rejalashtirish yerlarni xar tomonlama o'rganib, sifatini baholashni taqozo etadi.

Tuproq unumdorligini belgilovchi xususiyatlarga qarab yerni sifat jihatidan aniq baholash usullaridan biri-uning unumdorligini baholash «bonitirovka» qilish, ya'ni yerga eng muhim agronomik xusuiyatlariga ko'ra ball bilan solstirma baho qo'yish bo'lib, bu davlat kadastri ichida muhim o'rin tutadi.

O'zbekiston jamoa va davlat xo'jaliklarida sug'oriladigan yerlarni unumdorligi bo'yicha baholash bonitirovka qilish birinchi daf'a 70-yillarda O'zbekiton yer tuzish va loyihalash ilmgohining yer kadastri filiali tomonidan o'tkazilgan.

Natijada dasht mintaqalarda va bunday tuproqlardan iborat mintaqada tuproqning mexanik tarkibiga turlicha baho berish zarurligi va yengil qumoq tuproqlarda bo'z tuproqli joylardagi o'rtacha qumloq tuproqli maydonlarga nisbatan yuqori hosil yetishtirilayotganligi aniqlandi. Turli darajada gisplashgan tuproqlar uchun pasaytirish koefitsiyenti qabul qilinadi.

Unumdorlik bo'yicha baholash tartibini takomillashtirish, dala sharoitda o'tkazilgan va vegetasion tajribalar natijasida olingan ma'lumotlarni umulashtirish asosida ayrim pasaytirish koefitsiyentlariga o'zgartirishlar kiritish zarur, natijada litologiya bilan ona jinslar genezisi yanada uzviyrog bog'lanadi.

Unumdorlik bo'yicha baholash-agrotexnika va dehqonchilikni taraqqiyotining o'rtacha darajasida tuproq sifatiga hamda unumdorlik xususiyatlariga solistirma baho berish, demakdir. Bu ish tuproqning ham tabiiy, ham madaniylashtirish natijasida vujudga kelgan xususiyatlari hisobga olingan holda amalga oshiriladi. Qishloq xo'jaligi ekinlarining hosildorlik darajasi, hosil olish uchun zarur bo'lgan agrotexnik va

meliorativ tadbirlar majmuining xususiyati hamda tarkibi tuproqning o'ziga xos bo'lib, shu tomonlarga bevosita bog'liqdir.

Unumdorlik bo'yicha baholash muayyan yerdagi qishloq xo'jaligi ekinlarining talablari hisobga olingan holda o'tkaziladi. O'zbekistonning sug'oriladigan yerlari sharoitida g'o'zaning talablari hisobga olingani e'tiborda tutiladi. G'o'zaning talablari hisobga olingan holda aniqlangan unumdorlik ko'rsatkichlari bonitetlar paxta majmuiga kiruvchi boshqa hamma ekinlar sholi, kanop va ko'p yillik mevali daraxtlardan tashqari ekiladigan sug'oriladigan yerlarni baholasht uchun ham to'g'ri keladi.

Yerlarni baholashda tuproqning asosiy xususiyatlari va tabiiy sharoitlari: genetik alomatlari, sug'orila boshlangan davrning uzoq-yaqinligi, madaniylashtirilgani, agroiklim resurslari bilan ta'minlanganligi, mexanik tarkibi, tuproq hosil qiladigan jinslar genezisi, tuproq qatlamining sizot suvlari o'tkazuvchanligi, sho'rlanish darajasi, eroziyaga uchragani, sertoshligi, gipslashgani va hokazolar hisobga olinadi.

Baholash 100 balli shkala bo'yicha o'tkaziladi. Eng yaxshi xususiyatlarga ega bo'lgan va eng yuqori unum beradigan tuproqlarga 100 ball qo'yladi.

O'zbekistonning sug'oriladigan yerlarini unumdorlik bo'yicha baholash shkalasi

Tuproqlar	Tuproqlar bonitetining ballari		
	Yuqori madaniylashtirilgani	O'rtacha madaniylashtirgani	Kam madaniylashtirgani
1	2	3	4
<i>Eskidan sug'orilib kelinayotgan yerlardagi tuproqlar</i>			
Bo'z	100	90	70
O'tloqi-bo'z	100	80	60
Bo'z tuproqlar mintaqasidagi o'tloq	100	80	60
Taqir	90	70	50
O'tloqi-taqir	100	80	60
Dasht mintaqasidagi o'tloq	100	80	60
<i>Yangidan sug'orila boshlangan yerlardagi tuproqlar</i>			
Och tusli bo'z	100	80	60
Tipik bo'z	100	80	60
O'tloqi bo'z	90	70	50
Bo'z-o'tloqi	90	70	50
Bo'z tuproqlar mintaqasidagi o'tloq	90	70	50
Bo'z tuproqlar mintaqasidagi botqoq o'tloq	90	70	50
Sur tusli qo'ng'ir	60	50	40
Sur tusli qo'ng'ir o'tloq	60	65	50
Taqir	80	60	50
Taqir o'tloqi	90	70	50
O'tloiq taqir	80	60	50
Dasht mintaqasidagi taqir	90	70	50

Dasht mintaqasidagi botqoq-o'tloqi	90	60	40
<i>Yangi o'zlashtirilgan yerlardagi tuproqlar</i>			
Och tusli bo'z	90	60	50
Tipik bo'z	90	60	50
O'tloqi bo'z	90	60	50
Bo'z o'tloqi	90	60	50
Bo'z tuproqlar mintaqasidagi o'tloq	90	60	50
Bo'z tuproqlar mintaqasidagi botqoq o'tloqi	90	60	40
Sur tusli qo'ng'ir	90	60	30
Sur tusli qo'ng'ir o'tloq	90	60	40
Taqir	90	60	50
O'tloqi-taqir	90	60	50
Taqir o'tloqi	90	60	50
Dasht mintaqasidagi o'tloq	90	60	50
Dasht mintaqasidagi botqoq-o'tloqi	90	60	40
Dasht-qumlar	90	60	50
Qumli o'tloq	90	60	50

Genetik alomatlar, sug'orila boshlanganligining uzoqligi va madaniylashtirilgani-barcha sug'oriladigan yerlarni baholashda umumiy mezon bo'lib hisoblanadi.

Yerlar unumdorligi bo'yicha omillar orasida iqlim alohida o'rin tutadi. Issiqsevar o'simlik bo'lgan g'o'za uchun eng ahamiyatli agroiklim ko'rsatkichlaridan biri-harorat resurslari bilan ta'minlanganlik yoki foydali harorat yig'indisining 10⁰ C dan yuqori bo'lishidir. G'o'zaning harorat resurslari bilan qay darajada ta'minlanganiga qarab, kenglik va yuqori mintaqalar bo'yicha bonitetlarni qanday tabaqalashtirish ko'rsatilgan.

Hozirgi pytda respublikamizda o'rta va ingichka tolali g'o'zaning vegetasiya davringa ko'ra o'rta pishar va ertapishar navari parvarish qilinmoqda. Ushbu uslubiy ko'rsatmalarda avvalgilardan farqli o'laroq, 2450⁰ foydali harorat yig'indisi-qulay sharoit deb hisoblanadi.

Bu foydali haroratning quyi nuqtasi bo'lib, unda turli muddatlarda pishib yetiladigan G'ertapishar, o'rtapishar va kechpisharG' g'o'za navlarining barcha guruhlari parvarish qilinishi mumkin.

Iqlim koeffitsiyenti yoki odatda bioiklim deb ataluvchi koeffitsiyent hamma uchun rasm bo'lib qolgan quyidagi formula bo'yicha hisoblab chiqariladi:

$$B_K = \frac{\sum \vartheta t\phi}{\sum \vartheta t\theta} * 100$$

bunda $\sum \vartheta t\phi$ -haqiqatdan 10⁰S dan yuqori bo'lgan foydalai harorat yig'indisi.
 $\sum \vartheta t\theta$ -asosiy foydali harorat yig'indisi G'2450⁰G'.

100 ball-birlik deb olingan holda raqamlarni beshgacha yaxlitlab, iqlim koeffitsiyentlari hisoblab chiqariladi.

Iqlim hisobga olingan holda tuproq mintaqalarini tabaqalashtirish tabiiy-qishloq xo'jaligini rayonlashtirish nuqtai nazaridan amalga oshirildi.

Sug'oiladigan dehqonchilikning turli rayonlari iqlimni baholash-shu rayonlar uchun pishib yetilish muddatlariga ko'ra g'o'za navlarining qaysi guruhlariga mos kelinishi, shuningdek, silos yoki don uchun mo'ljallangan oraliq yoki takroriy ekinlarning mumkin bo'lgan biologik mahsuldorligini aniqlash imkoniyatini beradi.

Tuproq unumdorligining barcha xususiyatlari uchun eng muhim omillardan biri uning mexanik tarkibidir. Yengil va o'rta qumoqli tuproqlar eng yaxshi tuproq hisoblanadi.

Bunday tuproqlarni ishlash ham oson, ular juda yaxshi fizikaviy xossalarga ega. Mayda tosh shag'al aralashgan bo'lsa, sug'oriladigan yerning sifatini buzadi, unga mexanizatsiyalashtirilgan ishlov berish qiyinlashadi, qo'l mehnati ko'payadi, tuproqning suv xossalari yomonlashadi, uning aktiv massasi hajmi kamayadi.

Tuproq hosil qiluvchi turli jinslar negizida vujudga kelgan tuproqlarning mexanik tarkibi va sertoshligiga ko'ra pasaytirish koeffitsiyenti keltrilgan.

Sug'oriladigan dehqonchilikda tuproqni baholashda uning sho'rlanish darajasini va meliorativ holatini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Yerning sizot suvlarini o'tkazuvchanligi va qay darajada sho'rlanganiga qarab, bonitetni tabaqalashtirish raqamlari keltrilgan. Bunda turlicha baholanishi kerak bo'lgan tuproqlar quyidagi guruhlariga ajratiladi:

1. Sho'rlanmagan va ikkinchi qayta sho'rlanishga uchramagan yerlar. Bu guruhga sizot suvlari chuqur bo'lgan yoki chuqur joylashgan yerlar kiradi.

2. Sho'ri batamon yo'q bo'lib ketmaydigan yerlar. Bunga sizot suvlari chuqur joylashgan, sho'r bo'lgan yerlar kiradi.

3. Tez eruvchan tuzlar bilan sho'rlangan yerlar. Bu guruhga kiruvchi yerlar sho'r yerlarning asosiy qismini tashkil etadi. Agar sho'r sizot suvlari yuza joylashgan va sekin harakat qiluvchi bo'lsa, bunday yerlar sho'rlanishda davom etaveradi.

4. Karbonat-magniy tuzlari bilan sho'rlangan, zich gips va karbonatli qatlami bo'lgan yerlar. Bu guruhga kiruvchi tuproqlar chuqur gidrokarbonatli sizot suvlari yuza joylashgan sharoitda rivojlanib boradi.

5. Sizot suvlarining oqib chiqib ketish imkoni katta bo'lgan yerlar uchun tuzatish koeffitsiyentlari jadvalda keltirilgan.

Sizot suvlarning chiqib ketish imkoniyati katta bo'lgan yerlarda tuproq bonitetini tabaqalashtirish

<i>Zaxi qochganlik darajasi</i>	<i>Bonitetga koeffitsiyent</i>
Qumloq va qumli G'bir xil yoki qatlamli G' tuproqlar	0,90
50 sm chuqurlikda qumoq tuproq bo'lgan toshloq tuproqlar	0,80
30 sm chuqurlikda qumoq tuproq bo'lgan toshloq tuproqlar	0,70

Lyosslardan ya'ni, tog' jinslarining eng mayda, loyqa chang va qum zarralaridan tashkil topgan soz tuproqlardan iborat bo'lgan yerlarda tuproqning yuvilishi natijasida uning sifati nisbatan kamroq pasayadi.

Negaki, bunday yerlarning hatto chuqur qatlamlari unumdorlik xususiyatiga ega. Oqiziqlar konusning allyuvial-prolyuvial va prolyuvial yotqiziqlardan, ayniqsa, ola-bula ellyuvial qatlamlarida, yuvilib ketgan tuproqning koeffisiyenti keskin pasayadi.

Keyingi yillarda sug'oriladigan dehqonchilik uchun tuproqlari turli darajada gipslashgan katta maydonlar o'zlashtirildi. Gips yerning meliorativ holatini yomonlashtiradi, tuproq unumdorligini pasaytiradi.

Tuproqlarning yuqorida ko'rsatib o'tilgan barcha alomatlari va xususiyatlari (foydali harorat yig'indisidan tashqari) xo'jalikning tuproq kartalarida bor. Shuning uchun xo'jalikning almashlab ekish maydonlari yoki almashlab ekish dalasi tuproq unumdorligi bo'yicha baholashda nisbatan 1:10 000 bo'lgan tuproq kartasi kerak. Buni jamoa xo'jaligi tuproq kartasi misolida kiritish mumkin. Sho'rlangan yerlar mintaqasida tuproq kartasidan tashqari sho'rlanish kartogrammasidan ham foydalanish lozim.

1. Bonnitirovka qilish nima va u qanday olib boriladi?

2. Yerlarni baholashda tuproqning qaysi xususiyatlari hisobga olinadi va u qanday baholanadi?

O'zbekiston Respublikasi tabiiy boyliklarni majmualari kartaviy hisobga olish (inventarizatsiya qilish).

Tabiiy boyliklardan oqilona foydalanish, ularni qayta ishlash, ko'paytirish, qayta tiklash va muhofaza qilish uchun 1981-1990 yillarda sobiq ittifoqda aerokosmik ma'lumotlardan foydalanib tabiiy boyliklarni majmualari (kompleks) kartaviy hisobga olish umumdavlat ishlari olib borilgan. Bu ishlar «G.S.Priroda» davlat ilmiy tadqiqot va ishlab chiqarish markazining O'zbekiston bo'limida ham olib borilgan.

Yu.G.Kelner ma'lumotlari bo'yicha kosmik fotosuratlardan foydalanuvchi 60 % ortiq korxonalar bu ma'lumotlarni plan yoki kartalar ko'rinishida ishlatishni afzal ko'radilar.

Kosmik apparatlardan olingan ma'lumotlar va kosmofoto suratlar bilan ishlash, ularni imkoniyatlarini aniqladi. Natijada kosmik fotosuratlar umumgeografik va maxsus mavzuli kartalar tuzishda bebaho manba ekanligi aniqlandi. Bu hol kartografiyaning yangi tarmog'i Kosmik kartografiyani yaratilishiga asosiy zamin tayyorladi.

Umumgeografik va maxsus mavzuli kartalar tuzishda aerokosmik ma'lumotlar quyidagi afzalliklarni beradi:

- aerokosmik foto suratlar juda ko'p ma'lumotlar manbayi, ular tuzilayotgan umumgeografik, tabiiy va sosial iqtisodiy kartalar uchun kerakli axborotlarni tanlab olish imkoniyatini beradi;

- ma'lum geografik va sosial-iqtisodiy ma'lumotlarni qisqa vaqt ichida olish imkoniyatini beradi;

- takroriy olingan kosmofotosuratlar tabiat va jamiyatdagi o'zgarishlarni aniqlab borish va hisobga olish imkoniyatlarini beradi;

- umumgeografik va mavzuli kartalarni yangilashda katta imkoniyatlar beradi;

- tabiiy va madaniy landshaftlar, qishloq xo'jaligi ekinlari, o'rmonlar, qishloq va shaharlar, avtomobil va temir yo'llar va xokozolarning aniq chegaralarini aniqlash.

Hozirgi vaqtda aerokosmik ma'lumotlardan foydalanish, natijasida xalq xo'jaligini quyidagi tarmoqlarida kartashunoslikning yangi tarmoqlari vujudga keldi:

1. Kosmofotogeologik kartashunoslik;

2. Yer tuzish ishlari, tuproq va geobotanik kartashunoslik. Yerlarni hozirgi holatini baholash, tabiiy yem xashak boyliklarni hisobga olish, tuproqlarni holatini o'rganish va ularni muhofaza qilish; Yer kadastri ishlarini yurgazish va Yer kadastri kartalarini tuzish.

3. O'rmonlarni hisobga olish (inventarizasiya). Ularni hozirgi holatini aniqlash. O'rmon kadastri kartalarini yaratish;

4. Gidromeliorativ resurslarni hisobga olish, qor va muzliklar tizimini o'rganish.

5. Har xil mazmundagi, masshtabdagi va maqsaddagi umumgeografik, topografik va mavzuli kartalar tuzish va yangilash.

Kosmik ma'lumotlar (KM) yordamida, tabiiy boyliklarni o'rganish va majmualari kartaviy hisobga olish (TBO'MXXO) ishlarini amalga oshirish bir-biriga uzviy ravishda bog'liq bo'lgan mavzuli kosmofoto kartalar tizimini yaratish imkonini berdi.

TBO'MXXO ishlarining yuqori samaradorligi, ko'p ilmiy tekshirish va ishlab chiqarish korxonalarining birgalikda ishlashlari xalq xo'jaligini muhim ma'lumotlar bilan ta'minlash maqsadida tabiiy va sosial-iqtisodiy boyliklarni kartografik kadastrini yaratishga imkon berdi.

Bunday ishlar O'zbekistonda Tojikistonda, Qirg'izistonda, Mo'g'ilistonda va Rossiyaning G'arbiy Sibir, Magadan, Astraxan viloyati va boshqa hududlarida o'tkazilgan.

Kartaga olinayotgan hududning tabiiy geografik xolati va shu davlat, viloyat yoki o'lkaning ixtiyojiga qarab TBO'MXXO tizimi kartalarining o'rtacha ro'yxati 12-20 nomdan iborat bo'lgan. Bu kartalar qatoriga O'zbekiston uchun asosiylariga quyidagilar kirgan:

1. Landshaft.

2. O'simlik.

3. Tuproq.

4. Gidrologiya.

5. Sellar.

6. Geologik.

7. Geomorfologiya.

8. O'rmon.

9. Tabiatni muhofaza qilish.

10. Foydali qazilmalar.

11. Yerlardan foydalanish.

12. Gidrogeologik.

13. Linioment va xalqali strukturalar.

Kartalar 1:500 000 masshtabda alohida topografik varaqlarda kosmofotoplanlar asosida tayyorlanganlar va hozirda ular chop etilgan.

Tabiiy boyliklarni o'rganish va majmualari kartaviy hisoga olish ishlari uch bosqichdan iborat bo'lgan.

I. bosqich. Tayyorgarlik ishlari.

- Bo'lajak kartani dasturini yozish va tashlash;
- Kartografik ma'lumotlarni to'plash, o'rganish;
- Ilmiy adabiyotlar bilan tanishish va o'rganish;
- Statistik va ekspeditsion ma'lumotlarni o'rganish;
- Aerokosmik ma'lumotlarni o'rganish, to'plash va o'qish; o'qilish chizmalarini tayyorlash. Kerakli fotosxema. Fotomantaj va fotoplanlarni tayyorlash;
- Dala ishlariga tayyorgarlik ko'rish.

II. bosqich. Dala ishlari.

- Samalyot va vertalyotlar yordamida kartaga olinayotgan xududni o'rganish;
- Ma'lum mavzuli kartalar uchun tayyorlangan o'qilish (deshifrlash) chizmalarini sifatini va aniqligini dala sharoitida tekshirish, tushunmovchiliklarni aniqlash;
- O'zaro yaqin mavzudagi kartalar ma'nosini va konturlarini solishtirish va kelishtirish;
- Tabiiy boyliklarni hozirgi holatini va ularga inson ta'sirini joyda o'rganish.

III. bosqich. Yakunlovchi kameral ishlari.

- O'qilish chizmalaridagi konturlarni fotoplanlarga ko'chirish. Ularga kiritilgan aniqliklarni o'zgartirish.
- Karta legendalarini yakuniy nusxasini yaratish muallif, ilmiy redaktor va resinsentlar nazoratidan o'tkazish;
- Kartalarni mualliflik nusxasini tayyorlash va ularni nashr qilish uchun kartografik fabrikalarga o'tkazish.

FOYDALANILGAN ADABIYETLAR

1. Avezbayev S. V.P. Troskiy. Yer tuzishning ilmiy asoslari. TIKXMII, T., 1996 i
2. A.P. Verveiko. Zemleustroystvo s osnovami geodezii. M., Nedra, 1988.
3. Zemleustroystroitelnoye proyektirovaniye. Pod.red.prof. M.A. Gendelmana. M., Agropromizdat, 1986.
4. Magazinщikov T.P. Zemelныy kadastr Lvov, Vysshaya shkola, 1986.
5. A.V. Maslov, A.Z. Yunusov. Geodezicheskiye raboty pri zemleustroystve. M., Nedra, 1990.
6. A.V. Maslov, Gordeye A.V., Batrakov Yu.G. Geodeziya, M., Geodez -Kartizdat, 1992.
7. A.V. Maslov, Geodeziya. M., Nedra, 1982.
8. Neumывakin Yu.K. Perskiy M.I. Geodezicheskoye obespecheniye zemleustroytelnyx i kadastralnyx rabot M., Geodez -Kartizdat, 1996.
9. A. Nazirov. Geodeziya. Ukituvchi nashriyeti T., 1978.
- 10.10.A.S. Chertovisskiy. Obosnovaniye i prognozirovaniye tochnosti ucheta oroshayemyx zemel. T., Fan, 1986.
- 11.Kurbonov E.K., Bobojonov A.R., Raxmonov K.R. Yer kadastr asoslari (ukuv kullanma). T., 1999.
- 12.Gladkiy V.I., Sidirov V.A. Gorodskoy kadastr i yego kartograficheskoye obespecheniye., M., «Nedra»., 1992g.
- 13.Gorbunov B.V., Konobayeva O'zbekistonning lalmikor tuproqlari va uning sifat bahosi., Toshkent., Fan., 1975y.
- 14.Degtyarev I.V. Zemelныy kadastr, M.,Kolos., 1979g
- 15.Levitskiy I.Yu. Novыye napravleniya selskoxozyaystvennogo kartografirovaniya (tekst leksiy)., Xarkov., 1979g.
- 16.Zaruskaya I.P. Sostavlениye spetsialno'x kart prirody., MGU, 1966g.
- 17.Kartograficheskoye obespecheniye otdelnyx vidov planirovaniye., ANUkr., Sektor geografii., Kiyev., 1979 g.
- 18.Razov V.P. Kartograficheskoye issledovaniye zemelnyx resursov., Kiyev., «Naukova dumka».,1989g.
- 19.Tuproq ekologiyasini baholash texnologiyasi va qo'llanmasi hamda qishloq xo'jalik ekinlari uchun tuproq boniteti., M., VASNXIL., 1990y.
- 20.Yexlakov Yu.P., Jukovskiy O.I., Skidanov N.P. Gorodskoy kadastr i GIS-texnologiya., MGIS., 1996g.
- 21.Seklyarov A.V., Xolodkov V.V. Opo't i vozmojnosti gorodskogo kadastra., MGIS., 1996g.
- 22.O'zbekiston davlat va jamoa xo'jaliklarida sug'oriladigan yerlarning tuproq bonitetlarini amalga oshirish bo'yicha qo'llanma., Toshkent, 1988y.
- 23.O'zbekiston Respublikasining «Yer to'g'risida»gi qonuni., Toshkent., 1990y.
- 24.O'zbekiston Respublikasining «Yer solig'i» to'g'risidagi qonuni., Toshkent., 1990y.
- 25.O'zbekiston Respublikasining «Davlat kadastrlari to'g'risida» gi qonuni., Toshkent., 2000y.

